

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут історії, права та міжнародних відносин
Кафедра всесвітньої історії, міжнародних відносин та методики навчання
історичних дисциплін

Кармазін Станіслав Станіславович

**ХАРАКТЕРНІ РИСИ ВІЙН ТА ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ
XX-XXI СТОЛІТТЯ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ**

Спеціальність: 014 Середня освіта (Історія)

Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник:

_____ І.М.Крупеня,
кандидат політичних наук,
ст.викладач

« ____ » _____ 2024 року

Виконавець:

_____ С.С.Кармазін

« ____ » _____ 2024 року

Суми 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІЙН ТА ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	9
1.1. Основні підходи до вивчення війн та воєнних конфліктів.....	9
1.2. Класифікація воєнних конфліктів.....	15
1.3. Роль міжнародних організацій у врегулюванні воєнних конфліктів.....	19
Висновки до розділу 1.....	30
РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ ВІЙН ХХ СТОЛІТТЯ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ.....	31
2.1 Перша світова війна та її наслідки для європейського континенту.....	31
2.2. Друга світова війна: причини, хід, підсумки	34
2.3. Наймасштабніші війни другої половини ХХ століття: загальна характеристика та порівняльний аналіз.....	37
Висновки до розділу 2.....	45
РОЗДІЛ III. КОНФЛІКТИ В ПОСТЫПОЛЯРНУ ЕПОХУ.....	46
3.1 Війна США та союзників по НАТО проти тероризму.....	46
3.2. Ізраїль: протистояння непрямій війні та методам терору.	51
3.3. Арабська весна та розповсюдження радикалізму на Близькому Сході та Північні Африці	54
3.4 Перспективи розвитку війн та конфліктів у майбутньому: прогноз розвитку війни в Україні та інших конфліктів у світі.....	58
Висновки до розділу 3.....	63
Висновки.....	64
Список використаних джерел.....	68

ВСТУП

Актуальність теми. Незважаючи на розвиток міжнародного права та створення механізмів мирного врегулювання конфліктів, війни та воєнні конфлікти лишаються однією з найбільших загроз для людства в XX–XXI столітті. Науково-технічний прогрес в сучасному світі викликає не тільки прогрес у різних сферах, але й істотно збільшує масштаби та руйнівну силу воєнних конфліктів. Зокрема, виникнення новітніх збройних технологій, кібератак та гібридних загроз створюють нові виклики у веденні воєнних дій. Науково-технічні досягнення, такі як розвиток ядерної, біологічної та хімічної зброї, збільшують потенційну небезпеку для глобальної безпеки.

Зміни у формах і методах ведення воєнних дій включають в себе не лише традиційні військові операції, а й вплив на господарські системи, інформаційні простори та соціально-політичні структури. Кібератаки, гібридні війни та дезінформаційні кампанії стають не менш важливими аспектами воєнного конфлікту, порівняно з традиційними бойовими діями. Така еволюція війни в новітній історії вимагає наукового дослідження, оскільки вона набуває особливої актуальності як для глибшого розуміння природи конфліктів, так і для розробки стратегій протидії та прогнозування майбутніх сценаріїв. Науковцям варто аналізувати та визначати тенденції у розвитку війни, враховуючи не лише технічні аспекти, але і соціально-економічні, політичні та культурні контексти. Практичне прогнозування та запобігання майбутнім конфліктам стають завданням надзвичайної важливості, оскільки вони спрямовані на збереження миру та безпеки в світі. Вивчення еволюції війни в новітній історії служить основою для розробки ефективних стратегій управління кризами, дипломатичних ініціатив та міжнародної співпраці в сфері безпеки.

Ступінь дослідження теми. Проблематика еволюції форм і методів ведення військ та збройних конфліктів у XX–XXI ст. знайшла певне відображення в роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників. Теоретичні та

практичні аспекти військових конфліктів в контексті міжнародних відносин розглядали В.П. Гетьманчук, Л.В. Губерський, А.І. Кудлай, В.А. Манзур. Окремі інформаційно-психологічні характеристики воєн досліджували М.П. Мельник, Г.П. Ситник, О.Ю. Потехін. Питання впливу науково-технічного прогресу на зміну характеру війн розкривали Ю.І. Радковець, О.Є. Трухан, З.Б. Жильцов. Феномен «гібридних війн» проаналізований у роботах В.П. Горбуліна, Є.В. Магди. Окремі аспекти постмодерних і невійськових методів ведення війни досліджували І.М. Романенко, А.В. Нікітенко.

Водночас комплексного системного дослідження еволюції форм і методів ведення військ та збройних конфліктів упродовж ХХ–ХХІ ст. досі не проводилось. Тому обрана тема кваліфікаційної роботи є актуальною та має суттєве теоретичне і практичне значення.

Мета роботи – виявити основні характерні риси та тенденції розвитку військових і збройних конфліктів у ХХ–ХХІ ст.

Завдання дослідження:

1. Описати основні підходи до вивчення війн та воєнних конфліктів, класифікувати воєнні конфлікти;
2. Проаналізувати роль міжнародних організацій у врегулюванні воєнних конфліктів;
3. Дослідити особливості війн ХХ століття: мету, загальну характеристику та порівняльний аналіз (Першу, Другу світову війни та їх наслідки для європейського континенту);
4. Дослідити конфлікти в постбіполярну епоху (війну США та союзників по НАТО проти тероризму, Ізраїль, Арабську весну та розповсюдження радикалізму на Близькому Сході та Північні Африці);
5. Зазначити перспективи розвитку війн та конфліктів у майбутньому: прогноз розвитку війни в Україні та інших конфліктів у світі.

Об'єкт дослідження – війни та збройні конфлікти у світі ХХ–ХХІ ст.

Предмет дослідження – характерні риси та особливості війн і збройних конфліктів у ХХ–ХХІ ст.

Методи дослідження. Основою методології дослідження стали принципи наукової об'єктивності, системного, хронологічного та компаративного підходів, які дозволили комплексно розглянути поставлені завдання, що передбачають логічно-послідовний, всебічний, об'єктивний аналіз історичних подій у їхньому взаємозв'язку та взаємообумовленості.

Під час написання роботи застосовувались загальні методи наукового дослідження. Із загальних методів застосовувались такі як історико-хронологічний – для вивчення війн та конфліктів у хронологічній послідовності; порівняльно-історичний – для зіставлення особливостей війни різних історичних періодів; структурно-функціональний – для дослідження структури та функцій військових організацій; статистичний – для аналізу даних щодо втрати, озброєння тощо; контент-аналіз – для вивчення документальних джерел та літератури; індукція й дедукція (для формування висновку на основі всього матеріалу), узагальнення.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що на основі державних звітів, матеріалів міжнародних ЗМІ та резолюцій світових організацій, монографій та наукових статей авторами проаналізовано форми і методи ведення військових та збройних конфліктів на різних історичних етапах у ХХ–ХХІ століттях та виявлено ряд ключових тенденцій і характеристик, які мають важливе значення для розуміння сучасної геополітичної ситуації та прогнозування майбутніх викликів у сфері міжнародної безпеки.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що сформульовані в магістерській роботі висновки та пропозиції можуть бути використані у навчальному процесі Навчально-наукового інституту історії, права та міжнародних відносин та в інших профільних вищих навчальних закладах України, які здійснюють підготовку фахівців зі спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», а також можуть бути використані студентами для підготовки до навчальних занять з таких предметів як «Аналіз криз та прийняття зовнішньополітичних рішень», «Гібридні виклики сучасного світу», «Зовнішня політика України», «Зовнішня політика Росії та

країн СНД», «Міжнародні конфлікти та гуманітарний чинник у світовій політиці» тощо. Окремі аспекти дослідження можуть бути корисними при прогнозуванні характеру майбутніх воєн і розробки заходів щодо посилення обороноздатності держави.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з початку ХХ століття до сьогодення. Нижня межа зумовлена початком Першої світової війни 1914–1918 років, яка започаткувала новий етап у розвитку військової справи. Верхня межа – сучасність, аналізується еволюція війни в новітній історії до сучасного часу. Основна увага приділяється вивченню таких війн і конфліктів, як Перша та Друга світові війни, війна США та союзників по НАТО проти тероризму, війна в Ізраїлю, Арабська весна та розповсюдження радикалізму на Близькому Сході та Північні Африці. Аналіз цих подій дозволяє простежити еволюцію форм і методів ведення воєнних дій упродовж ХХ–ХХІ століть.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри всесвітньої історії, міжнародних відносин та методики навчання історичних дисциплін ННІ історії, права та міжнародних відносин Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, були розповсюджені в рамках студентської конференції та були опубліковані в статті «Еволюція форм і методів ведення військових та збройних конфліктів у ХХ–ХХІ століттях» у фаховому науковому журналі категорії «Б» – «КОНСЕНСУС». Номер 3. 2024. С. 92-102

Структура роботи відповідає меті та поставленим завданням дослідження та складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи – 74 сторінки, включаючи 3 таблиці. Список використаних джерел – 64 найменувань.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІЙН ТА ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

1.1. Основні підходи до вивчення війн та воєнних конфліктів

Конфлікти між людьми, антагонізм між націями та воєнні протистояння завжди присутні у історії людства. Ця проблема завжди привертала увагу науковців різних галузей, таких як філософія, політологія, соціологія тощо. Багато вчених, включаючи філософів і письменників, займаються вивченням цього явища, аналізуючи досвід вирішення та запобігання конфліктам. Тому важливо дослідити еволюцію наукових поглядів на цю проблему та розглянути різні підходи до визначення поняття та його характеристик.

Для більш детального розуміння поняття «воєнний конфлікт» необхідно проаналізувати його з соціологічних позицій. Проблема війни була предметом уваги мислителів практично з початку їхнього існування. У давнину конфлікти вивчали Геракліт, Платон, Арістотель і інші. Ці думки були спробами теоретизувати роль конфліктів у суспільстві. Перші концепції стосувалися війни як одного з найбільш актуальних видів конфліктів. Поширеною була ідея, що без війни неможливий розвиток суспільства, тому вона є необхідною. Одним з прихильників цієї думки був Геракліт, який стверджував, що «війна – батько всього, цар всього».

Згідно з його поглядами, конфлікти не є лише руйнівною силою, але й важливою характеристикою, необхідною для життя суспільства та його розвитку. Незважаючи на це, багато філософів, таких як Платон, Епікур і Арістотель, описували війну як найбільше зло та засуджували її. Єдиним винятком були воєнні конфлікти, спрямовані на захист своєї держави та народу, у той час як агресивні воєнні дії вони вважали злочином.

Арістотель, зокрема, намагався виявити причини та джерела конфліктів. Він вважав, що різниця між людьми чи культурами, конфлікти щодо територій,

нерівномірний розподіл матеріальних благ, заздрість та боротьба за владу – основні фактори воєнних конфліктів [17].

Дослідження конфліктів як соціального явища почалося пізніше, у Середньовіччі. Мислителі того часу розглядали війни через призму теології, а в їхніх працях намагалися вказати на переваги миру та зрозуміти причини війн, однією з яких була соціальна нерівність.

У праці «Державець» (1513) італійський політичний діяч Ніколо Макіавеллі відмітив позитивну роль конфлікту, коли його результатом стає політичне вдосконалення держави [53].

Причини виникнення конфліктів Френсіс Бекон бачив у людському егоїзмі, постійному прагненні до збагачення та неправильному управлінні державою [19]. Він ідентифікував ряд ключових факторів, таких як соціально-економічні та політичні, які можуть спровокувати конфлікти. Бідність і складне матеріальне становище народу, на думку Бекона, є однією з головних причин, оскільки вона породжує незадоволених, які стають потенційними бунтівниками. Крім того, до таких факторів можна віднести несправедливе управління та автократію державця в економічній політиці, а також будь-які нововведення, що призводять до невдоволення в суспільстві.

У своїй роботі «Есе про громадянське й моральне життя» Бекон намагався розкрити проблему запобігання збройних конфліктів, які в середньовіччі були поширені в Англії. Тому основними методами запобігання революціям є, по-перше, створення умов, щоб серед бунтівників не було лідера, який зміг би об'єднати всіх незадоволених та вдихнути їм рішучість. По-друге, наявність у найближчому оточенні державця людей, які здатні швидко придушити повстання. По-третє, розвиток економіки та відсутність значної соціально-економічної диференціації населення [19].

Німецький філософ Іммануїл Кант, у своїй роботі «До вічного миру» [47], розглядав війну як соціально-політичне явище. Він вважав, що вона є природним станом функціонування суспільства, оскільки співіснування людей є головним фактором конфліктів, а тому існує постійна загроза агресії та ворожих дій. Однак,

у цій роботі, продовжуючи традицію грецьких філософів, він засуджував загарбницькі агресивні конфлікти, вважаючи несправедливими ведення війни нечесними та підлими методами. Проте він виправдовував право держави захищати себе за умови, що це буде справедлива війна. Хоч війна і вважалася природним станом, на думку Канта, у таких умовах жодне суспільство не може існувати тривалий час.

Активне дослідження воєнних конфліктів та формування різних концепцій розпочалося у ХХ столітті, оскільки саме в цей період держави стали широко використовувати війни та збройні конфлікти для вирішення конфліктів. До початку ХХ століття у наукових концепціях і теоріях використовувалося лише поняття «війна», яке протягом тривалого часу мало вирішальне значення у військовій науці. Однак після Другої світової війни з'явилися нові терміни для позначення процесів, пов'язаних із використанням військової сили – «воєнний конфлікт» та «збройний конфлікт». Широке поширення терміну «воєнний конфлікт» настало наприкінці 80-х років.

Важливо відзначити внесок французького соціолога Гастона Бутуля, який заснував полемологію, новий напрямок дослідження конфліктів. У 1945 році він створив Французький інститут полемології в Парижі. Полемологія, в ужитому термінологічному значенні, може розглядатися як французький напрям соціології війни, а в широкому сенсі – як загальна теорія війни, спрямована на виявлення прихованих джерел людської агресивності та соціальних структур, що сприяють виникненню війн [2]. Одне з основних питань, яке ставлять перед собою полемологи, – «чому в суспільстві в певний момент історії починаються воєнні дії?»

Г. Бутуль вважав, що за допомогою соціологічного аналізу можливо зрозуміти «симптоми», які передують початку конфліктів у суспільстві, і тим самим запобігати виникненню нових [2]. Американський соціолог Кеннет Боулдінг розробив свою концепцію конфліктів, запропонувавши «загальну теорію конфліктів», яка була представлена в його праці «Конфлікт і захист: загальна теорія» (1963 р.) [1]. Він вважав, що лише розуміння природи конфлікту

може усунути війну та її причини. Зусилля, спрямовані на збереження миру, залежать, насамперед, від розуміння загроз.

Конфлікт розглядався як універсальна категорія, характерна для будь-якого суспільного процесу. Він мав однакові елементи, розгортання та методи врегулювання незалежно від умов, у яких виникає. Це пояснювалося особливим характером і формою людської поведінки. Боулдінг вважав, що люди часто використовують насильство для досягнення своїх цілей, що призводить до того, що більшість соціальних процесів є переважно конфліктними.

Поняття «збройний конфлікт» в рамках цієї теорії тлумачилося як один з видів соціального конфлікту, де учасники намагаються досягти своїх інтересів за допомогою військової сили. Боулдінг був дуже занепокоєний тим, що ключем до встановлення миру є система постійного стримування [1].

Одна з проблем стримування полягає в раптовому загостренні та зростанні загроз, оскільки сторони конфлікту намагаються зменшити свою вразливість, зокрема завдяки гонці озброєнь, що є особливо небезпечним у добу високих технологій зброї. Основними факторами, які ускладнюють контроль над конфліктом – це нездатність вчасно виявляти конфлікт та неправильне розуміння заходів вирішення конфліктів. Для досягнення довгострокового миру важливо навчитися вчасно виявляти загрози і шукати способи врегулювання конфліктів.

У контексті дослідження важливо розглянути визначення поняття «воєнний конфлікт». Зараз це поняття є досить поширеним і грає значну роль серед соціальних явищ у свідомості людей. Воно використовується як у повсякденному житті, так і в наукових дослідженнях та офіційних документах державного та міжнародного значення. Проте в науковому середовищі досі не існує єдиного визначення «воєнного конфлікту», і різні дослідники тлумачать його по-різному.

Наприклад, науковці В. Дяченко [31], М. Цюрупа та Ясинська В. [55] розглядають його як «усі види організованих форм збройних сутичок соціальних сил, як усередині держави, так і на міждержавному рівні, або між коаліціями держав, які характеризуються достатнім рівнем керованого насильства,

переходом від мирних до мілітарних способів життєдіяльності з неминучим широким порушенням прав та свобод населення».

В Україні на законодавчому рівні встановлено офіційне визначення поняття «воєнний конфлікт», яке зазначено в статті 1 Закону України «Про національну безпеку України» [45]. Згідно з цим визначенням, воєнний конфлікт є формою вирішення суперечностей, як в міждержавному, так і внутрішньодержавному контексті, за допомогою використання воєнної сили з обох сторін. Важливою особливістю воєнного конфлікту порівняно з війною є те, що він зазвичай не супроводжується глибокою конфронтацією та не призводить до радикальних соціальних змін.

Після аналізу наукових досліджень у даній темі можна зробити висновок, що в широкому розумінні воєнний конфлікт охоплює всі форми протистоянь із використанням зброї між різними політичними суб'єктами, такими як соціальні групи, інститути, а також суспільство в цілому. Такий конфлікт може бути як окремою збройною сутичкою, так і регіональною або навіть світовою війною.

У вузькому сенсі воєнний конфлікт – це локальна озброєна зустріч сторін з обмеженими засобами боротьби. Зараз у науці розрізняють два основні типи воєнних конфліктів – війну та збройний конфлікт. Проте деякі дослідники, Дяченко, Цюрупа, Шумський, вважають, що війна є лише одним з видів збройних конфліктів. Однак об'єднуючим аспектом для цих понять є їхнє базування на використанні воєнної сили для вирішення конфлікту.

У міжнародному праві термін «війна» визначається як збройний конфлікт між різними суверенними суб'єктами міжнародного права. Термін «збройний конфлікт» почав застосовуватися в ХХ столітті, з'явившись у статті 2 Женевських конвенцій 1949 року [35]. Ці терміни мають багато спільних рис, але вважається, що «збройний конфлікт» є більш широкою категорією і у певних випадках може включати в себе поняття «війна».

Однією з ключових відмінностей між «війною» і «збройним конфліктом» є факт оголошення та припинення будь-яких дипломатичних відносин. Іншою значущою різницею є статус сторін конфлікту: в той час як війна може

відбуватися лише між державами або групами держав, «збройний конфлікт» може включати громадянську війну, протистояння між державою та окремими угрупованнями всередині країни та інше.

Крім того, війна зазвичай призводить до значних соціальних змін, трансформації державного апарату та функцій важливих інститутів. Українське законодавство з національної безпеки також розрізняє різновиди збройних конфліктів за ознакою місця проведення: міжнародні – якщо конфлікт відбувається між кількома державами, та внутрішні – у межах однієї країни між ворогуючими сторонами конфлікту. Водночас зазначено, що зазвичай внутрішній конфлікт отримує підтримку ззовні.

Наукова література також зазначає існування терміну «військово-політичний конфлікт», проте дослідники не завжди досягають консенсусу щодо його визначення.

Так, український конфліктолог та політолог Г. Перепелиця [43] пропонує використовувати термін «воєнно-політичний конфлікт», пояснюючи це тим, що його головною метою є вирішення суто політичних протиріч. За цим тлумаченням термін можна розглядати як форму соціальної взаємодії, яка полягає у використанні військової сили для досягнення політичних цілей. Основними ознаками такого конфлікту є поєднання воєнних та політичних аспектів, а також неподільність політичної влади.

Згідно з авторським колективом підручника «Політологія» [55], воєнно-політичний конфлікт включає всі види організованих форм збройних сутичок соціальних сил як в межах однієї держави, так і між державами чи коаліціями держав. Він характеризується наявністю військових дій з метою досягнення політичних цілей сторін, переходом від мирних до військових методів розв'язання конфлікту, а також непідсумковими жертвами серед військових та цивільних осіб та руйнуванням.

Аналіз наукових праць та літератури щодо понять «воєнний конфлікт», «війна» та «збройний конфлікт» дозволяє зрозуміти різноманітні підходи до

класифікації воєнних конфліктів та їхнього сприйняття для кращого розуміння цієї проблеми.

1.2. Класифікація воєнних конфліктів

Класифікація воєнних конфліктів відіграє значну роль у вивченні цієї проблематики. У своїх дослідженнях вчені з різних галузей науки пропонують власні типології для класифікації воєн та військових конфліктів. Основними критеріями для такої класифікації є масштаб, тривалість та напруга конфлікту. Зокрема, виділяються світові, регіональні та локальні конфлікти, а також розрізняються затяжні та швидкоплинні сутички, а також конфлікти високої, середньої та низької інтенсивності.

Подальший аналіз цього підходу до класифікації, який представлений у статті Ітана Гілбоа «Media and Conflict Resolution: A Framework for Analysis» (2009) [7], розкриє більш детально кожен з вищезгаданих аспектів та надасть глибше розуміння сутності військових конфліктів і їх різних форм.

Конфлікти високої інтенсивності виявляються за наступними ознаками: вони включають міждержавні війни, використання різних видів зброї, у тому числі ядерної, та розгортання воєнних дій на всій території противника. Прикладами таких конфліктів можуть бути Перша і Друга світові війни, або Корейська війна 1950–1953 років [21].

Конфлікти низької інтенсивності, які відбуваються всередині однієї держави в обмеженому географічному регіоні, характеризуються іншими рисами: це може бути підривна діяльність, така як терористичні акти, обмежене застосування насильства або його відсутність, прямого використання військової сили. Такі конфлікти часто є асиметричними, коли однією зі сторін є недержавні нерегулярні угруповання, що протистоять регулярним державним арміям. Поодинокі періоди інтенсивних дій чергуються з періодами без конфліктів. У 90-х роках Міністерство оборони США визначило конфлікти низької інтенсивності

як військово-політичне протистояння між конкуруючими державами або групами, яке можна описати як мирну конкуренцію між державами.

Конкретні конфлікти часом можуть пройти еволюцію та змінювати свою природу, переходячи з одного типу в інший, як це сталося під час війни в Іраку у 2003 році. Окрім раніше згаданих, існують також конфлікти середньої інтенсивності, які характеризуються використанням передової військової техніки (за винятком зброї масового знищення) та чисельністю військових від 50 тисяч до одного мільйона осіб. Г. Костенко вважає, що до цього підходу також слід включити незавершені конфлікти, або так звані «жевріючі» [36].

У военній доктрині України (2015 р.) зазначається, що военний конфлікт може мати форму війни, яка може бути високої інтенсивності, регіональної або локальної війни (конфлікт середньої інтенсивності), або збройного конфлікту (конфлікт низької інтенсивності) [23]. Українські науковці також досліджували питання класифікації воєнних конфліктів. Наприклад, Г. Костенко (1999 р.) розробив детальну класифікацію, в якій він виділяє три типи конфліктів за характером політичної мети: війну за гегемонію, війну за територію та змішаний тип, який може включати обидві мети. Крім того, він розрізняє два види конфліктів – оборонні та наступальні, з різною метою: захист від агресії супротивника та активну агресію від самого суб'єкта конфлікту [37].

Розглядаючи наукові дослідження, присвячені класифікації воєнних конфліктів, звернемося до концепції поколінь воєнних конфліктів, яка була розроблена в рамках теорії класичних війн у 80-х роках [26; 27].

Полемологи виділяють чотири покоління війни, а також вводять поняття гібридної війни:

1. Війни першого покоління характеризуються застосуванням гладкоствольної зброї, що було типовим для епохи наполеонівських битв.
2. Війни другого покоління відзначаються використанням нарізної зброї та розвитком залізничних сполучень, як це сталося під час Першої світової війни.

3. Війни третього покоління характеризуються використанням важкої бронетехніки, авіації та нових методів ведення воєнних дій, що спостерігалось з 1918 року до кінця ХХ століття, зокрема під час Другої світової війни.

4. Війни четвертого покоління характеризуються переважним застосуванням технічних інновацій, таких як високоефективна зброя спрямованої дії, дистанційно керовані пристрої і роботи, комп'ютеризовані мережі зв'язку, інформації та спостереження [26; 27].

Вільям Лінд прийшов до висновку, що визначною рисою війни третього покоління є більше впровадження нових концепцій, аніж використання новітніх технологій (наприклад, стратегія «бліцкриг» у ході Другої світової війни, маневрування військовими силами) [13]. Ідея війн четвертого покоління виникла в 80-х роках минулого століття. Цей вид війни ще більше спирається на новаторські ідеї, ніж конфлікти попередніх поколінь, і, крім того, відзначається застосуванням інноваційних технічних засобів, зокрема велика увага приділяється інформаційній складовій. Основним елементом таких конфліктів є також тероризм, спрямований на ураження мирного населення.

Український науковець Г. Костенко модернізував класифікацію, пропонуючи виокремлювати сім поколінь воєнних конфліктів залежно від застосовуваних засобів збройної боротьби: для п'ятого покоління характерно використання ядерної зброї, для шостого – високотехнологічної зброї, а для сьомого – біотехнічної зброї [36].

Значний внесок у розуміння типології та класифікації зробив також Григорій Перепелиця, який запропонував новий підхід до систематизації воєнно-політичних конфліктів, зосереджуючись на дослідженні об'єкту конфлікту. Об'єктом можуть бути певні інтереси сторін конфлікту щодо різних проблем, предметів або процесів у політичній сфері, які викликають протиріччя [43].

Слід розглянути шість предметних типів воєнних конфліктів, які визначені професором Г. Перепелицею в 1996 році. Конфлікт територіального типу виникає з протиріччя щодо встановлення влади на певній території. Як ілюстрація може служити Придністровський конфлікт 1990-х років. Джерелом конфлікту

державно-інституційного типу є державні інститути та апарат, які втілюють політичну владу. Економічний військово-політичний конфлікт характеризується бажанням здійснення контролю над економічними ресурсами та матеріальними цінностями. Конфлікти культурного типу виникають через суперечності між соціальними групами різних культур. Ідеологічний тип конфлікту стосується релігійних, етнічних або расових упереджень, що застосовуються правлячими групами під час влади, наприклад, конфлікт у Косові 1998 року та війна на Кіпрі [43].

Слід відзначити значний внесок американського політолога та вченого з Гарвардського університету Семюеля Гантінгтона у розумінні причин останніх двох видів воєнно-політичних конфліктів та їх можливого розвитку. У своїй книзі «Зіткнення цивілізацій», автор, про якого згадується без зазначення дати, розділяє світ на дев'ять основних цивілізацій, які включають Західну, Латиноамериканську, Африканську, Ісламську, Сінську, Індуську, Православну, Буддистську та Японську, і показує, що між ними існують «лінії розломів». Ці «лінії розломів» є межами між цивілізаціями, де конкуруючі цивілізації зіштовхуються, або це місця нестабільності в сферах впливу. Ці зони можуть стати джерелом нових глобальних конфліктів [8]. Згідно з С. Гантінгтоном, саме така «лінія розлому» спричинила конфлікт в Україні, оскільки наша країна знаходиться саме на цій «лінії розлому». Україна має значні групи населення, які ідентифікують себе з різними цивілізаціями, і, за думкою автора, це може призвести до проблем зі збереженням територіальної цілісності [8].

Однак М. Єнін вважає, що воєнний конфлікт на Донбасі слід розглядати не з цивілізаційного погляду, а як «конфлікт правлячих класів». Крім того, підтверджується припущення С. Гантінгтона, що основним джерелом конфлікту в новому світі буде культура, а не ідеологія або економіка. Він вважає, що головні конфлікти у глобальній політиці будуть виникати між націями і групами різних цивілізацій [33].

Досвід показує, що міжнародні та внутрішні конфлікти, що ґрунтуються на релігійних та культурних протиріччях, набагато складніше вирішити, ніж

територіальні міждержавні конфлікти. Приклад Балкан нам наочно демонструє, що насильство було зупинено та сприятливі умови для вирішення конфлікту було створено лише завдяки іноземній військовій інтервенції.

Отже, після аналізу класифікації воєнних конфліктів важливо відзначити, що жоден з розглянутих підходів не є універсальним, оскільки кожен конфлікт має свої власні особливості та може включати в себе риси кількох запропонованих типів. Таким чином, ми можемо стверджувати про умовність систематизації воєнних конфліктів, яку можна використовувати для подальшого докладного аналізу кожного конфлікту. Розв'язати проблему класифікації воєнних конфліктів можливо лише за умови врахування як військово-технічних, так і політичних, когнітивно-психологічних, соціальних аспектів.

1.3. Роль міжнародних організацій у врегулюванні воєнних конфліктів

Міжнародні організації відіграють значну роль у вирішенні конфліктів, переважно за допомогою посередництва. Найбільш впливовою міжнародною організацією є Організація Об'єднаних Націй (далі –ООН). Вона успадкувала основні принципи міжнародного права і має законність у прийнятті рішень та проведенні дій з метою врегулювання конфліктів. Крім того, ООН має в своєму розпорядженні збройні сили. Зазвичай, це миротворчі сили ООН, які складаються з військовослужбовців, наданих на добровільній основі урядами своїх країн. Їх завдання полягає у відновленні та збереженні миру, використовуючи військову дисципліну та навички.

Протягом перших чотирьох десятиліть миротворчої діяльності ООН було здійснено 13 операцій, а після 1988 року – понад 35 нових операцій. У 1993 році загальна кількість військового та цивільного персоналу ООН з 77 країн досягла більше 80 тисяч осіб, що є найбільшим показником в історії миротворчої діяльності ООН. З 48 операцій миротворчої діяльності ООН (перша операція була проведена в 1948 році) 35 були здійснені Радою Безпеки у період з 1988 р. по 1998 р. На даний момент ООН здійснює 16 операцій, в яких беруть участь

приблизно 14 тисяч миротворців. Загалом, військовослужбовці та цивільний персонал ООН, які служили у складі миротворчих місій, налічує понад 750 тисяч осіб, включаючи тисячі цивільних фахівців [33, 38].

Понад 1500 осіб втратили життя під час виконання обов'язків у складі миротворчих місій ООН [38]. Миротворцями також можна вважати співробітників цивільної поліції ООН, спостерігачів на виборах, спостерігачів за правами людини та інших цивільних фахівців, які працюють під прапором ООН. Серед завдань миротворців є конвоювання та охорона гуманітарної допомоги, допомога колишнім супротивникам у виконанні мирних угод, допомога у роззброєнні, підготовка національної цивільної поліції та інші.

Успішне проведення миротворчих операцій залежить від згоди та сприяння сторін конфлікту. Завдання миротворчих місій визначаються п'ятнадцятьма державами-членами Ради Безпеки ООН, а не Генеральним секретарем ООН.

У Статуті Організації Об'єднаних Націй чітко визначено, що Рада Безпеки несе повну відповідальність за забезпечення міжнародного миру і безпеки. Кожен з п'яти постійних членів Ради Безпеки – Китай, Російська Федерація, Сполучене Королівство, Сполучені Штати і Франція – має можливість застосовувати вето щодо будь-якого рішення, яке стосується операцій на підтримку миру [49; 61]. Цивільний персонал, який призначається до місій, що розгортаються або вже діють, належить до Секретаріату Організації Об'єднаних Націй, або урядів країн-учасниць, або працює на контрактній основі, і не входить до постійного штатного персоналу ООН. Організація Об'єднаних Націй не має власної армії. Для кожної миротворчої місії держави-члени добровільно надають ООН військові, поліцейські та інші ресурси, за які отримують компенсацію із спеціального бюджету операцій на підтримку миру. Разом з військовими в миротворчих операціях беруть участь співробітники цивільної поліції (поліцейські спостерігачі ООН), спостерігачі за проведенням виборів, за дотриманням прав людини та інший цивільний персонал.

Самооборона та мінімальне використання примусової сили – основні принципи, на яких ґрунтуються поліцейські контингенти миротворців. Ці

контингенти можуть бути абсолютно без зброї, як, наприклад, у Східній Славонії, Македонії, Боснії і Герцеговині, або легко озброєні, як у Косово, на Гаїті, в Східному Тиморі, з метою самозахисту [49]. Вони опираються на силу аргументу і обмежене використання сили, що сприяє зниженню напруги та, як правило, запобігає можливим бойовим діям. Військовослужбовці миротворчих місій не складають присягу на вірність ООН.

Уряди, що добровільно надають ООН свої національні контингенти, узгоджують деталі щодо участі в операціях на підтримку миру, включаючи питання командування і керівництва. Остаточне слово з приводу їх збройних сил, які беруть участь або будуть направлені в миротворчі операції ООН, залишається за урядом кожної країни, включаючи дисциплінарні та кадрові питання. Якщо необхідно, вони можуть відкликати свої війська, особливо у випадку, коли національний військовий контингент зазнає значних втрат під час миротворчих операцій.

Заробітна плата військовослужбовцям, що беруть участь у миротворчих операціях, виплачується урядами їхніх країн відповідно до їхнього військового звання у національних збройних силах. ООН відшкодовує країнам витрати на персонал, що добровільно надається. Крім того, ООН компенсує країнам витрати на техніку і майно. Проте виплата компенсацій часто затримується через нестачу коштів, обумовлену несплатою державами-членами своїх внесків. Усі держави-члени ООН ділять ризик, пов'язаний з миротворчою діяльністю. З 1945 року для участі в миротворчих операціях ООН залучалося персонал із 110 країн. На сьогодні миротворців надають 70 країн. Найбільше військовослужбовців для діючих місій надали Польща (1053), Бангладеш (924), Австрія (858), Гана (782), Фінляндія (768) і Норвегія (722). Фіджі та Канада беруть участь практично в усіх миротворчих операціях [38]. Навіть держави, які не є членами ООН, вносять свій внесок: Швейцарія надає грошові кошти, медичні підрозділи, літаки, вертольоти, техніку і майно. Витрати на проведення операцій з підтримання миру є економічно обґрунтованими, оскільки вони значно менші порівняно з потенційними матеріальними збитками та людськими втратами внаслідок

військових конфліктів. З кожного долара, витраченого урядами на військову діяльність у 1997 році, менше 0,25 цента було витрачено на миротворчі операції ООН.

У 1997 році частка Сполучених Штатів у фінансуванні операцій ООН з підтримки миру становила приблизно 386 мільйонів доларів США, що дорівнює менше ніж 1,45 долара на одного американського громадянина. Важливо розрізняти миротворчі операції від примусових [53]. Миротворчі місії ООН зазвичай ґрунтуються на згоді конфліктуючих сторін і передбачають розміщення миротворців для виконання добровільно укладеної угоди між сторонами. У разі примусових операцій Рада Безпеки дає державам-членам ООН санкцію вживати всі необхідні заходи для досягнення поставленої мети, при цьому не потрібна згода всіх сторін. Примусові заходи застосовувалися в обмеженій кількості випадків, зокрема в Перській затоці, Сомалі, Руанді, Гаїті, Боснії і Герцеговині, Албанії.

Варто відзначити, що жодна з примусових операцій не проводилася під безпосереднім керівництвом ООН. Зазвичай примусовою операцією керувала одна з країн-членів ООН, така як США, або група країн. Багатонаціональні сили, зокрема під командуванням НАТО, здійснювали «миротворчі» операції ООН у Боснії і Герцеговині. Правовою підставою для проведення як миротворчих, так і примусових операцій є положення Статуту ООН про підтримку міжнародного миру та безпеки. Миротворча діяльність є головною прерогативою ООН, і у деяких конфліктних районах миротворчі сили ООН можуть бути розміщені спільно з регіональними та іншими міжурядовими організаціями.

Безсумнівно, кожен конкретну ситуацію слід оцінювати окремо, з урахуванням того, що деякі держави-члени ООН можуть неохоче реагувати на виникнення кризових ситуацій у різних регіонах. У нашому швидкоплинному світі, конфлікти, безсумнівно, будуть виникати і надалі. Вони можуть бути внутрішніми, але деякі з них можуть мати серйозні міжнародні наслідки. У цей час ООН активізує зусилля для швидкого розгортання сил у разі кризи. Центральними завданнями стають підвищення її здатності забезпечити

ефективне управління, скорочення часу реагування та підвищення ефективності присутності на місцях.

Таким чином, миротворчі сили ООН є необхідним ресурсом для міжнародної спільноти. Негативні прояви політики, заяви про національну перевагу можуть бути потужним і потенційно небезпечним фактором, що сприяє приниженню інших етнічних груп, релігій або національностей. За останні роки такі тенденції до відокремлення посилилися, тому необхідні значні зусилля для їх протидії та обмеження. Багато сучасних конфліктів можуть здатися непродуктивними для тих, хто не перебуває безпосередньо на передовій. Проте держави повинні зважувати ризики, пов'язані зі своїми діями, порівняно з очевидними небезпеками бездіяльності.

Нездатність міжнародного співтовариства ефективно втручатися в конфлікти та забезпечити їх мирне врегулювання може призвести до їх ескалації та поширення на інші території. Нещодавні події показали, як швидко громадянські війни можуть дестабілізувати сусідні держави та розповсюджуватися на цілі регіони. Лише кілька сучасних конфліктів можна вважати виключно «локальними», оскільки вони часто породжують цілий спектр проблем – від нелегальної торгівлі зброєю і тероризму до торгівлі наркотиками та потоків біженців, наслідки яких відчутні не лише на місці конфлікту.

Для вирішення цих та інших завдань важлива міжнародна співпраця. Операції ООН з підтримки миру, які базуються на багаторічному досвіді, є незамінним інструментом дії. Їх легітимність і універсальність є їх унікальними характеристиками, оскільки вони здійснюються від імені всесвітньої організації, до складу якої входять 189 держав-членів. Операції ООН з підтримки миру можуть відкривати двері для спільних зусиль у сфері миротворчості з метою досягнення стійкого миру, тоді як без них ці можливості можуть залишатися недосяжними. Для країн, в яких проводяться операції ООН з підтримки миру, їх легітимність і універсальність:

- обмежують наслідки для національного суверенітету, уникненням інших форм іноземного втручання;

- можуть сприяти вирішенню суперечливих питань між конфліктними сторонами, що раніше були недосяжними для обговорення;
- можуть привернути увагу до конфліктів і їх наслідків, які інакше могли залишитися непоміченими [53].

У широкому розумінні для міжнародного співтовариства операції ООН:

- можуть стати важливою точкою відправлення для мобілізації міжнародних зусиль, демонструючи сторонам, що міжнародне співтовариство виступає єдиним фронтом за мир, і можуть обмежити формування військових альянсів, які можуть загострити конфлікти;
- надають багатьом державам можливість поділити тягар, пов'язаний з ужиттям заходів контролю та врегулювання конфліктів, що призводить до підвищення ефективності діяльності в гуманітарній, фінансовій та політичній сферах.

Отже, обов'язок міжнародного співтовариства полягає в укріпленні існуючих багатосторонніх механізмів, серед яких миротворча діяльність ООН є унікальним інструментом координації зусиль. Важливу роль у врегулюванні конфліктів також відіграє Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Особливо значущою була діяльність Спеціальної моніторингової місії (СММ) ОБСЄ в Україні, яка працювала з березня 2014 року до березня 2022 року. Місія здійснювала неупереджене спостереження та звітування про ситуацію в Україні, а також сприяла діалогу між усіма сторонами конфлікту. СММ ОБСЄ відіграла ключову роль у моніторингу дотримання режиму припинення вогню та відведення важкого озброєння згідно з Мінськими домовленостями, а також фіксувала порушення прав людини та надавала регулярні звіти про ситуацію в зоні конфлікту.

Північноатлантичний альянс (НАТО) також є важливим актором у сфері міжнародної безпеки та врегулювання конфліктів. Організація має значний досвід у проведенні миротворчих операцій та забезпеченні стабільності в різних регіонах світу. НАТО активно підтримує принципи міжнародного права та територіальної цілісності держав, надає допомогу у військовій підготовці та

розвитку оборонного потенціалу країн-партнерів, а також сприяє міжнародному співробітництву у сфері безпеки. Альянс відіграє важливу роль у стримуванні агресії та запобіганні ескалації конфліктів через свій потужний військовий потенціал та систему колективної безпеки.

Міжнародні миротворчі операції як форма діяльності Організації Об'єднаних Націй розпочалися ще в 1945 році. Структура і функції міжнародних миротворчих операцій не є однозначно визначеними, але залежать від різноманітних факторів, таких як розміри конфлікту, ставлення міжнародного співтовариства до ситуації, зацікавленість окремих держав у її вирішенні, а також внутрішні чинники і мотиви воєнно-політичних конфліктів. У 2001 році відзначилось п'ятдесят вісім років операцій ООН з підтримки миру [12]. Необхідно також згадати діяльність Міжнародного Червоного Хреста. Концепція міжнародної допомоги жертвам війни і природних лих належить Швейцарському бізнесмену і гуманісту Анрі Дюнану.

У 1859 році Дюнан організував добровольців для допомоги жертвам кривавої битви при Сольферіно в Північній Італії, де брали участь 160 тисяч франко-італійських і стільки ж австрійських солдатів [12]. У своїх спогадах про Сольферіно, опублікованих у 1863 році, Дюнан висловив ідеї щодо допомоги пораненим та хворим у воєнний час. Його книга викликала загальне співчуття до жертв війни, і в лютому 1863 року Благодійна організація Женеві утворила комітет з п'яти осіб для розгляду пропозицій Дюнана.

У жовтні того ж року комітет, до якого входив і сам Дюнан, організував міжнародну конференцію в Женеві, де представники 16 країн заснували національні благодійні організації. Емблемою був обраний червоний хрест на білому фоні, який взятий зі швейцарського прапора. «Комітет п'яти» був перетворений у Міжнародний комітет Червоного Хреста, якому доручено було координувати діяльність благодійних організацій.

Конференція, яка відбулася в 1864 році, послужила ініціативою для організованого швейцарським урядом подібного заходу, на якому були сформульовані принципи роботи з постраждалими. 24 серпня представники 12

держав підписали конвенцію «Про поліпшення становища хворих і поранених у воюючих арміях», також відому як Женевську конвенцію 1864 року [35], яка гарантувала нейтралітет медичного персоналу і обладнання та офіційно визнала червоний хрест як пізнавальний знак. Більшість держав з часом прийняли положення цієї та інших конвенцій.

Сили ООН, які беруть участь у забезпеченні миру, повинні контролювати встановлення перемир'я та обмежувати можливості відновлення військових конфліктів, розміщуючи свої підрозділи у створених ними буферних зонах. На період операцій вони отримують мандат від Ради Безпеки і виконують накази Генерального секретаря ООН. Також варто зазначити, що Рада Безпеки може надавати мандат на проведення військових операцій окремим країнам або організаціям, зберігаючи різний рівень власного впливу. Іншим важливим органом ООН у справах підтримки миру і безпеки є Генеральна Асамблея, що складається з представників усіх членів Організації.

ГА може обговорювати будь-які спірні міжнародні питання, але може лише робити рекомендації учасникам конфлікту або Раді Безпеки, які не є обов'язковими. Відповідно до резолюції ГА 1950 року «Єдність на користь миру», у разі, якщо Рада Безпеки не може розв'язати окрему проблему через відсутність єдності серед її постійних членів, Генеральна Асамблея може надати рекомендації державам-членам ООН щодо колективних дій щодо вирішення цього питання. З урахуванням тенденцій розвитку людської цивілізації та конкретно-історичних ситуацій ООН розробила ряд заходів зі збереження, відновлення і зміцнення миру та безпеки, які поділяються на чотири основні напрямки: превентивна дипломатія, миротворчість, примус до миру і миробудівництво в постконфліктний період [5, 8].

Превентивна дипломатія охоплює широкий спектр заходів, які спрямовані на забезпечення довіри між потенційними учасниками міжнародних конфліктів. Це включає раннє виявлення конфліктів через збір інформації різними спеціалізованими установами та підрозділами ООН і регіональними організаціями, а також превентивне розгортання військових контингентів ООН у

районах небезпечної напруженості за проханням обох конфліктуючих сторін на їх території або на території однієї сторони за її проханням. Також включає створення демілітаризованих зон по обидва боки межі, що відділяє учасників міжнародної суперечки, або з однієї сторони за проханням відповідного уряду. Мета превентивної дипломатії полягає в тому, щоб запобігти конфліктам і локалізувати їх у разі виникнення.

Миротворчість – це один з видів операцій з підтримання миру, які не були передбачені Статутом ООН і які виникли під час холодної війни, коли діяльність Ради Безпеки була практично паралізована через протистояння США і СРСР та застосування ними свого права вето. Миротворчі операції спрямовані на досягнення угоди між конфліктуючими сторонами головним чином за допомогою мирних засобів, передбачених главою VI Статуту ООН [12].

Примус до миру також є одним з видів операцій з підтримання миру, але вже відповідно до глави VII Статуту ООН за допомогою примусових засобів, таких як розгортання у районі конфлікту груп спостерігачів, військових контингентів і/або поліцейського, а часто і цивільного персоналу ООН з метою дотримання досягнутих угод про припинення вогню, створення умов для мирного розв'язання конфлікту та недопущення його ескалації. Такі операції здійснюються лише за дозволом Ради Безпеки.

Постконфліктне миробудівництво – це набір заходів, спрямованих на остаточне зміцнення досягнутого миру та врегулювання спірних проблем у всіх сферах життєдіяльності з метою запобігання повторенню конфлікту.

Ці заходи включають:

1. Демілітаризацію та відновлення порядку;
2. Збереження зброї та можливе її знищення;
3. Повернення біженців до їхніх рідних країн;
4. Надання консультаційної підтримки;
5. Підготовку персоналу для забезпечення безпеки;
6. Нагляд за проведенням виборів;
7. Підтримку заходів, спрямованих на захист прав людини;

8. Реформування або підсилення урядових структур;
9. Сприяння формальним та неформальним процесам політичної участі.

У перші повоєнні десятиріччя було створено кілька організацій політичного та військово-політичного характеру: Лігу арабських держав (1945 р.), Організацію американських держав (1948 р.), Організацію Північноатлантичного договору (1949 р.), Раду Європи (1949 р.), Організацію Центрально-Американських держав (1951 р.), Західноєвропейський Союз (1954 р.), Організацію Договору Південно-Східної Азії (1954 р.), Організацію Центрального договору (1955 р.), Організацію африканської єдності (1963 р.), Асоціацію держав Південно-Східної Азії (1967 р.), Організацію Ісламська конференція (1969 р.) та інші [5; 8; 12].

Варто відзначити, що Статут ООН передбачає взаємодію Ради Безпеки з регіональними організаціями. Згідно зі статтею 51 проголошується невід'ємне право держав на індивідуальну або колективну оборону у разі збройного нападу на члена Організації. Однак підкреслюється, що це право діє тільки до того часу, поки Рада Безпеки не ухвалить заходи з підтримки миру і безпеки у відповідному регіоні, а також, що керівництво держави повинно негайно повідомляти про акти самооборони. У статті 52 наголошується, що Статут не заважає існуванню регіональних угод або органів для вирішення конфліктів щодо підтримання міжнародного миру та безпеки. Вона зобов'язує держави докласти всіх зусиль для вирішення конфліктів силами регіональних організацій до звернення до Ради Безпеки.

Згідно зі статтею 54, Рада Безпеки має бути завжди повідомлена про заходи, що вжиті або заплановані регіональними організаціями для підтримки міжнародного миру і безпеки. Рада Безпеки також може ініціювати використання регіональних організацій для вирішення конфліктів. Новою тенденцією в діяльності ООН є акцент на підвищення ролі регіональних організацій безпеки у вирішенні конфліктів. Наприклад, у вирішенні конфлікту в Камбоджі у 1993 році

брала участь АСЕАН, в Югославії – НАТО, ЄС/ЗЄС, ОБСЄ, у Сомалі у 1992–1994 роках – ОАЄ, ЛАД та Організація Ісламська конференція (ОІК) тощо [12].

Під час аналізу історії діяльності ООН можна зауважити, що холодна війна, що розпочалася майже одразу після закінчення Другої світової війни, негативно вплинула на роботу Ради Безпеки, фактично паралізуючи її дії і часто не дозволяючи застосування механізмів забезпечення безпеки ООН. Головним чином це сталося через протистояння між постійними членами Ради Безпеки, зокрема між Сполученими Штатами Америки і Радянським Союзом [61].

Наприклад, американські дослідники Р. Ригс та Дж. Плано вказують, що у період з 1946 по 1969 роки СРСР використовував право вето 105 разів, у той час як США не застосували його ні разу, оскільки ці роки відзначалися американським домінуванням у ООН. Однак з 1970 року ситуація змінилася, із вступом до ООН молодих незалежних держав. У період з 1970 р. по 1986 р. США застосували право вето 58 разів, тоді як СРСР лише 14 разів. Усього до 1986 року СРСР використав це право 119 разів, США – 58, Великобританія – 26, Франція – 16, Китай – 19. Загалом до 31 травня 1990 року право вето застосовувалося 279 разів, але після цього через поліпшення відносин між Сходом і Заходом постійні члени Ради Безпеки майже не вдалися до нього [15].

Незважаючи на це, ООН провела ряд операцій з врегулювання конфліктів під час холодної війни, деякі з яких вважаються успішними. До них відносяться операції у Кашмірі в 1948 році, на Синайському півострові в 1956–1967 рр. та 1973–1979 рр., у Конго в 1960–1964 рр., в індо-пакистанському конфлікті в 1965–1966 рр., на Голанських висотах з 1974 року. Загалом до 1981 року ООН успішно врегулювала 28 конфліктів, і її зусилля в цій справі були визнані «великими». Рівень успіху дій ООН оцінюється на рівні 51%. Визнанням зусиль ООН у справі підтримання міжнародного миру та безпеки стало присудження у 1988 році Нобелівської премії миру Збройним силам Організації Об'єднаних Націй.

Висновки до розділу 1

У першому розділі було розглянуто основні підходи до вивчення війн та воєнних конфліктів, проведена класифікація таких конфліктів та розглянута роль міжнародних організацій у їх врегулюванні.

Перш за все, було визначено, що підходи до вивчення війн та воєнних конфліктів можуть бути різноманітними, залежно від акценту на причини, характер, наслідки чи стратегії. Розглянуто різні теоретичні школи, такі як реалізм, лібералізм, конструктивізм та інші, які намагаються пояснити природу воєн та конфліктів з різних точок зору.

Далі була проведена класифікація воєнних конфліктів, яка допомагає систематизувати їх за різними критеріями, такими як тривалість, інтенсивність, масштаб та інші. Це дозволяє краще розуміти різноманітність та складність воєнних ситуацій у сучасному світі.

У третьому підрозділі розглянуто роль міжнародних організацій у врегулюванні конфліктів. Було підкреслено важливість втручання міжнародних організацій у миротворчі процеси, медіацію та надання гуманітарної допомоги для зменшення конфліктів та забезпечення миру і стабільності в світі.

Отже, перший розділ надав фундаментальний аналіз теоретичних підходів до вивчення війн та воєнних конфліктів, систематизував їх за допомогою класифікації та розглянув роль міжнародних організацій у їх врегулюванні.

РОЗДІЛ II.

ОСОБЛИВОСТІ ВІЙН ХХ СТОЛІТТЯ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

2.1. Перша світова війна та її наслідки для європейського континенту

Перша світова війна (1914-1918) стала безпрецедентним конфліктом, який докорінно змінив світовий порядок. Це була перша по-справжньому глобальна війна, що залучила 38 держав, де проживало близько 1,5 мільярда людей, що становило на той час 3/4 населення землі [26].

Причини війни були комплексними та формувалися протягом десятиліть. Імперіалістичне суперництво між європейськими державами за колонії та ресурси створювало постійну напруженість. Особливо гострим було протистояння між Великобританією, яка володіла найбільшою колоніальною імперією, та Німеччиною, яка прагнула розширити свої володіння. Зростання націоналістичних настроїв, особливо на Балканах, загострювало етнічні конфлікти. Сербія, зокрема, прагнула об'єднати всіх південних слов'ян, що суперечило інтересам Австро-Угорщини.

Гонка озброєнь між провідними державами Європи сприяла мілітаризації суспільства. Німеччина, прагнучи конкурувати з британським флотом, активно розбудовувала свої військово-морські сили, що призвело до напруженості у відносинах з Великобританією. Система союзів, що розділила Європу на два ворогуючі блоки – Антанту (Великобританія, Франція, Росія) та Троїстий союз (Німеччина, Австро-Угорщина, Італія) – створила передумови для переростання локального конфлікту у світову війну.

Безпосереднім приводом до війни стало вбивство ерцгерцога Франца Фердинанда в Сараєво 28 червня 1914 року сербським націоналістом Гаврилом Принципом [48]. Це призвело до ультиматуму Австро-Угорщини Сербії, що запустило механізм союзницьких зобов'язань. 28 липня 1914 р. Австро-Угорщина оголосила війну Сербії, 1 серпня 1914 р. Німеччина оголосила війну

Росії, 3 серпня 1914 р. – Франції, а 4 серпня 1914 р. Великобританія оголосила війну Німеччині.

Початковий план Німеччини (план Шліффена) передбачав швидкий розгром Франції через територію нейтральної Бельгії, після чого планувалося перекинути сили на Схід проти Росії. Однак цей план зазнав невдачі після битви на Марні (5–12 вересня 1914), і війна на Західному фронті перейшла у позиційну фазу [48].

Війна стала полігоном для випробування нових видів зброї та військових тактик. Вперше масово застосовувалися танки, зокрема британцями в битві на Соммі (1916 р.). Авіація еволюціонувала від розвідувальних місій на початку війни до повноцінних повітряних боїв та бомбардувань. Підводні човни, особливо німецькі U-боти, стали грізною зброєю на морі. Хімічна зброя, вперше масово застосована німцями під Іпром у 1915 році, стала одним з найжахливіших аспектів війни.

Позиційна війна з розгалуженою системою траншей стала характерною рисою конфлікту, особливо на Західному фронті. Масовані артилерійські обстріли передували піхотним атакам, які часто призводили до величезних втрат при мінімальних територіальних здобутках. Наприклад, у битві під Верденом (1916 р.) загинуло близько 700 000 солдатів, а лінія фронту змістилася лише на кілька кілометрів.

Людські втрати були колосальними – близько 10 мільйонів військових та 10 мільйонів цивільних загинули під час війни. Ще близько 21 мільйона людей були поранені. Росія втратила 2,3 млн осіб, Німеччина – 2 млн, Франція – 1,4 млн, Австро-Угорщина – 1,2 млн, Британська імперія – 1 млн. Матеріальні збитки були не менш значними, з руйнуванням інфраструктури у багатьох європейських країнах. Загальні військові витрати оцінюються у 186 мільярдів доларів за тогочасним курсом [39].

Політичні наслідки війни були далекосяжними. Чотири імперії – Російська, Німецька, Австро-Угорська та Османська – припинили своє існування. На їх місці виникли нові незалежні держави: Польща, Чехословаччина, Югославія,

Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва. Версальський договір (28 червня 1919 р.) та пов'язані з ним угоди (Сен-Жерменський, Тріанонський, Нейїський, Севрський договори) встановили новий світовий порядок, який, однак, містив у собі зерна майбутніх конфліктів [43; 49].

Економічні наслідки війни включали масштабний економічний спад, гіперінфляцію в деяких країнах (особливо в Німеччині та Австрії) та зміну світових економічних лідерів. США вийшли з війни як найпотужніша економіка світу та головний кредитор, в той час як європейські держави були обтяжені величезними боргами. Німеччині були накладені репарації у розмірі 132 мільярди золотих марок, що суттєво підірвало її економіку.

Соціальні зміни, спричинені війною, були глибокими. Мільйони жінок вперше вийшли на ринок праці, що прискорило процес емансипації та призвело до надання жінкам виборчих прав у багатьох країнах після війни. Соціальна структура багатьох країн зазнала змін, з ослабленням позицій аристократії та зростанням ролі робітничого класу. Радикалізація частини суспільства призвела до зростання соціалістичних та комуністичних рухів.

Війна мала значний вплив на культуру та мистецтво. Виникли нові художні напрямки, такі як дадаїзм та сюрреалізм, як реакція на жахи війни. Література збагатилася антивоєнними творами, які відображали травматичний досвід «втраченого покоління» (Е.М. Ремарк «На Західному фронті без змін», Е. Хемінгуей «Прощавай, зброє») [49]. Образотворче мистецтво також відреагувало на війну, зокрема у творчості таких художників як Отто Дікс та Ернст Людвіг Кірхнер.

У сфері міжнародних відносин війна призвела до створення Ліги Націй – першої міжнародної організації, покликаної підтримувати мир. Ліга Націй була заснована в 1920 році згідно з Версальським договором. Однак відсутність США (які не ратифікували Версальський договір) та обмежені повноваження організації зменшили її ефективність.

Війна також призвела до значних досягнень у медицині та психології. Необхідність лікування численних поранених стимулювала розвиток хірургії,

ортопедії та пластичної хірургії. Вперше було визнано існування посттравматичного стресового розладу (тоді відомого як «снарядний шок»), що призвело до розвитку військової психіатрії [55].

Перша світова війна змінила хід історії ХХ століття. Вона призвела до падіння старих імперій, перекроїла карту Європи, прискорила соціальні та технологічні зміни. Однак, не вирішивши багатьох протиріч і створивши нові, вона заклала основу для ще більш руйнівного конфлікту – Другої світової війни, яка розпочалася лише через 21 рік після закінчення Першої. Таким чином, Перша світова війна стала не «війною, що покінчить з усіма війнами», як сподівалися багато сучасників, а лише першим актом глобальної трагедії ХХ століття.

2.2. Друга світова війна: причини, хід, підсумки

Друга світова війна (1939–1945) стала наймасштабнішим та найкривавішим конфліктом в історії людства. Цей глобальний конфлікт охопив території Європи, Азії, Африки та частково Північної Америки, втягнувши у свій вир 61 країну світу. Війна призвела до колосальних людських жертв, масштабних руйнувань та кардинальних змін у світовому порядку [38].

Витоки Другої світової війни лежать у комплексі політичних, економічних та ідеологічних факторів. Версальсько-Вашингтонська система, встановлена після Першої світової війни, створила підґрунтя для реваншизму серед переможених країн. Світова економічна криза 1929–1933 років посилила соціальну напругу та сприяла поширенню радикальних ідеологій. Піднесення тоталітарних режимів у Німеччині, Італії та Японії призвело до формування агресивного блоку держав. Політика умиротворення, яку проводили Велика Британія та Франція, лише посилила агресивність Німеччини. Гонка озброєнь, що охопила провідні держави світу, створила передумови для масштабного військового конфлікту.

Війна розпочалася 1 вересня 1939 року нападом Німеччини на Польщу. Протягом початкового етапу (1939–1941) німецькі війська окупували значну

частину Західної Європи, включаючи Данію, Норвегію, Бельгію, Нідерланди та Францію. Великобританія залишилася єдиною країною, що чинила опір нацистській агресії. Битва за Британію стала першою великою поразкою Німеччини у війні [52].

Розширення конфлікту відбулося у 1941 році, коли Німеччина напала на Радянський Союз, розпочавши операцію «Барбаросса» [53]. У грудні того ж року Японія здійснила напад на американську військово-морську базу Перл-Харбор, що призвело до вступу США у війну. Конфлікт набув дійсно глобального характеру, охопивши більшість країн світу.

Корінний перелом у ході війни настав у 1942–1943 роках. Ключовими подіями цього періоду стали Сталінградська битва та битва на Курській дузі, які зупинили наступ німецьких військ на Східному фронті. На Тихоокеанському театрі військових дій американські війська здобули перемоги у битвах біля атолу Мідвей та на Гуадалканалі. Висадка союзників в Італії у 1943 році відкрила новий фронт у Європі.

Завершальний етап війни (1944–1945) характеризувався наступом союзників на всіх фронтах [38]. Відкриття Другого фронту в Нормандії 6 червня 1944 року прискорило звільнення Західної Європи. Радянські війська провели ряд успішних наступальних операцій, звільнивши території Східної Європи та увійшовши до Німеччини. 8 травня 1945 року Німеччина капітулювала. На Тихоокеанському театрі військових дій США застосували атомну зброю проти японських міст Хіросіма і Нагасакі, що призвело до капітуляції Японії 2 вересня 1945 року [38].

Протягом війни важливу роль відіграла дипломатія. Формування антигітлерівської коаліції, проведення конференцій у Тегерані, Ялті та Потсдамі визначили не лише стратегію ведення війни, але й контури післявоєнного світоустрою. Створення Організації Об'єднаних Націй стало одним з ключових дипломатичних досягнень воєнного періоду.

Наслідки Другої світової війни були катастрофічними. Загибло близько 60 мільйонів людей, мільйони стали біженцями. Економіка багатьох країн була

зруйнована. Війна призвела до значних територіальних змін, зокрема, розділу Німеччини та Кореї. Відбулися кардинальні зміни у світовому балансі сил: США та СРСР стали супердержавами, розпочалася «холодна війна».

Підсумки війни мали далекосяжний вплив на подальшу історію людства. Створення системи міжнародної безпеки, деколонізація, формування біполярного світу, початок науково-технічної революції – всі ці процеси були прямо чи опосередковано пов'язані з наслідками Другої світової війни. Вона стала поворотним моментом ХХ століття, визначивши розвиток міжнародних відносин на десятиліття вперед.

Таблиця 2.1. Основні учасники Другої світової війни

Країни антигітлерівської коаліції	Країни осі та їх союзники
СРСР	Німеччина
США	Італія
Велика Британія	Японія
Франція	Угорщина
Китай	Румунія
Польща	Фінляндія
Канада	Болгарія
Австралія	Таїланд
Нова Зеландія	Словаччина

Сформовано автором на основі [34].

Друга світова війна стала найбільшим військовим конфліктом в історії людства, який змінив політичну карту світу та вплинув на всі сфери життя суспільства. Вона продемонструвала жахливі наслідки тоталітарних ідеологій та необхідність міжнародного співробітництва для підтримання миру. Уроки цієї війни залишаються актуальними і сьогодні, нагадуючи про важливість дипломатії, міжнародного права та поваги до прав людини у запобіганні глобальним конфліктам.

2.3. Наймасштабніші війни другої половини ХХ століття: загальна характеристика та порівняльний аналіз

Друга половина ХХ століття характеризувалася низкою масштабних військових конфліктів, які мали значний вплив на світову політику, економіку та суспільство. Ці війни відрізнялися за своїми причинами, характером, тривалістю та наслідками, але кожна з них залишила глибокий слід в історії людства. Розглянемо найбільш значущі конфлікти цього періоду, проаналізуємо їх особливості та проведемо порівняльний аналіз.

Корейська війна (1950–1953) стала першим великим міжнародним конфліктом після Другої світової війни. Вона розпочалася як громадянська війна між Північною та Південною Кореєю, але швидко переросла в міжнародний конфлікт із залученням США, Китаю та інших країн. Війна завершилася підписанням перемир'я, яке фактично зафіксувало розділ Корейського півострова на дві держави. Цей конфлікт став одним з перших проявів «холодної війни» і продемонстрував протистояння між комуністичним та капіталістичним блоками [21].

В'єтнамська війна (1955–1975) стала одним з найтриваліших та найбільш суперечливих конфліктів ХХ століття. Початково це була боротьба в'єтнамського народу проти французького колоніального панування, яка згодом переросла в громадянську війну між комуністичною Північчю та проамериканським Півднем. США активно втрутилися у конфлікт, намагаючись запобігти поширенню комунізму в Південно-Східній Азії. Війна характеризувалася застосуванням нових видів зброї, партизанською тактикою та значними жертвами серед цивільного населення. Вона завершилася виведенням американських військ та об'єднанням В'єтнаму під владою комуністів [20].

Арабо-ізраїльські війни, зокрема Шестиденна війна (1967 р.) та війна Судного дня (1973 р.), стали ключовими подіями на Близькому Сході. Ці конфлікти були частиною тривалого арабо-ізраїльського протистояння і характеризувалися інтенсивними бойовими діями, застосуванням сучасної

військової техніки та значним міжнародним резонансом. Результатом цих воєн стали територіальні зміни та посилення напруженості в регіоні, що вплинуло на світову політику та економіку, особливо в контексті нафтової кризи 1973 року [21].

Афганська війна (1979–1989) стала одним з найбільших військових конфліктів кінця XX століття. Вторгнення радянських військ в Афганістан призвело до тривалої партизанської війни, яка мала значний вплив на міжнародні відносини. США та інші західні країни підтримували афганських моджахедів, що перетворило конфлікт на арену протистояння між супердержавами. Війна завершилася виведенням радянських військ і стала одним з факторів, що призвели до розпаду СРСР [25].

Ірано-іракська війна (1980–1988) була однією з найтриваліших та найкривавіших війн XX століття. Цей конфлікт характеризувався застосуванням хімічної зброї, масованими танковими битвами та значними людськими втратами. Війна мала серйозний вплив на економіку обох країн та геополітичну ситуацію в регіоні Перської затоки. Незважаючи на тривалість конфлікту, жодна зі сторін не досягла вирішальної переваги [19].

Фолклендська війна (1982 р.) між Великобританією та Аргентиною стала прикладом локального конфлікту, який мав глобальні наслідки. Хоча війна тривала лише 74 дні, вона продемонструвала здатність Великобританії проектувати військову силу на значні відстані та вплинула на внутрішньополітичну ситуацію в обох країнах [25].

Війни в Югославії (1991–2001) стали серією конфліктів, пов'язаних з розпадом Югославії. Ці війни характеризувалися етнічними чистками, масовими порушеннями прав людини та втручанням міжнародного співтовариства. Боснійська війна (1992–1995) та Косовська війна (1998–1999) стали найбільш інтенсивними фазами цього конфлікту. Ці події призвели до кардинальних змін на політичній карті Балкан та вплинули на розвиток міжнародного права, зокрема в питаннях гуманітарної інтервенції [19].

Війна в Перській затоці (1990–1991) стала першим великим міжнародним конфліктом після закінчення «холодної війни». Вторгнення Іраку в Кувейт призвело до формування широкої міжнародної коаліції під егідою ООН для звільнення Кувейту. Ця війна продемонструвала нові підходи до ведення бойових дій, зокрема, широке застосування високоточної зброї та інформаційних технологій [21].

Порівнюючи ці конфлікти, можна виділити ряд спільних рис та відмінностей. Більшість з них мали ідеологічне підґрунтя, пов'язане з протистоянням між капіталістичним та соціалістичним блоками в період «холодної війни». Однак деякі конфлікти, як-от арабо-ізраїльські війни або війни в Югославії, мали переважно етнічно-релігійний характер.

За масштабом та тривалістю ці війни значно відрізнялися. Найдовшими були В'єтнамська та Афганська війни, які тривали понад десятиліття і характеризувалися інтенсивними партизанськими діями. Натомість Шестиденна війна або Фолклендський конфлікт були відносно короткими, але інтенсивними зіткненнями.

З точки зору технологій та тактики ведення бойових дій, ці конфлікти демонструють еволюцію військової справи у другій половині ХХ століття. Якщо Корейська війна ще багато в чому нагадувала Другу світову, то вже у В'єтнамі широко застосовувалися нові види озброєнь, включаючи напалм та дефоліанти. Війна в Перській затоці 1991 року продемонструвала перехід до високоточної зброї та інформаційних технологій [19].

Міжнародне втручання було характерним для багатьох з цих конфліктів. У Корейській та В'єтнамській війнах активну участь брали США та їхні союзники. Радянський Союз безпосередньо втрутився в Афганістані. Війни в Югославії призвели до втручання НАТО. Ці випадки демонструють різні підходи міжнародного співтовариства до вирішення конфліктів – від прямого військового втручання до миротворчих операцій.

Наслідки цих війн були різноманітними та довготривалими. Корейська війна призвела до остаточного розділу Корейського півострова. В'єтнамська

війна мала значний вплив на американське суспільство та зовнішню політику США. Арабо-ізраїльські конфлікти змінили політичну карту Близького Сходу та вплинули на світову економіку. Афганська війна стала одним з факторів, що прискорили розпад СРСР.

Економічні наслідки цих конфліктів були значними. Вони призводили до руйнування інфраструктури, порушення торговельних зв'язків, зростання військових витрат. Особливо відчутними були економічні наслідки для країн, на території яких відбувалися бойові дії. Наприклад, В'єтнам, Афганістан, Ірак та Іран зазнали значних економічних збитків, що вплинуло на їхній розвиток на десятиліття вперед.

Гуманітарні наслідки цих воєн були катастрофічними. Мільйони людей загинули, стали біженцями або були переміщені всередині своїх країн. Особливо тяжкими були наслідки для цивільного населення у В'єтнамі, Афганістані та колишній Югославії, де конфлікти супроводжувалися масовими порушеннями прав людини.

Ці війни також мали значний вплив на міжнародне право та практику міжнародних відносин. Вони призвели до розвитку норм гуманітарного права, зміни підходів до миротворчих операцій та гуманітарних інтервенцій. Зокрема, досвід війн у Югославії вплинув на формування концепції «відповідальності за захист».

Варто відзначити, що ці конфлікти часто ставали ареною протистояння супердержав в контексті «холодної війни». США та СРСР часто підтримували протилежні сторони у локальних конфліктах, що призводило до їх ескалації та затягування [7]. Це особливо яскраво проявилось у В'єтнамській та Афганській війнах.

Роль ООН та інших міжнародних організацій у цих конфліктах була неоднозначною. У деяких випадках, як-от під час Корейської війни або війни в Перській затоці 1991 року, ООН відігравала ключову роль у легітимізації міжнародного втручання [20]. В інших конфліктах, наприклад, у В'єтнамі або Афганістані, роль міжнародних організацій була обмеженою.

Інформаційний аспект цих війн також заслуговує на увагу. В'єтнамська війна стала першим конфліктом, який широко висвітлювався у засобах масової інформації, що вплинуло на громадську думку та політичні рішення. Війна в Перській затоці 1991 року продемонструвала нову еру в висвітленні конфліктів з використанням супутникового телебачення та прямих трансляцій з місця подій.

Ці війни також мали значний вплив на розвиток військових технологій та стратегій. Досвід партизанської війни у В'єтнамі та Афганістані призвів до змін у тактиці ведення бойових дій. Арабо-ізраїльські конфлікти вплинули на розвиток танкових та авіаційних технологій. Війна в Перській затоці 1991 року продемонструвала ефективність високоточної зброї та інформаційних технологій у сучасній війні.

Важливо відзначити, що ці конфлікти часто мали далекосяжні геополітичні наслідки, які виходили за межі безпосередніх учасників. Наприклад, результати Шестиденної війни 1967 року вплинули на баланс сил на Близькому Сході на десятиліття вперед [7]. Афганська війна не лише призвела до зміни режиму в Афганістані, але й вплинула на політичну ситуацію в Центральній Азії та Пакистані.

Порівнюючи ці конфлікти, можна також відзначити різницю в їхньому впливі на міжнародну систему. Якщо Корейська та В'єтнамська війни були частиною глобального протистояння в рамках «холодної війни», то конфлікти 1990-х років, такі як війни в Югославії та Перській затоці, відображали нову, постбіполярну реальність міжнародних відносин.

Ці війни також демонструють еволюцію підходів до вирішення конфліктів. Якщо Корейська війна завершилася підписанням перемир'я, яке фактично зафіксувало статус-кво, то вже у випадку з конфліктами в Югославії міжнародне співтовариство активно втручалося для досягнення мирного врегулювання, включаючи створення міжнародних трибуналів для розслідування військових злочинів.

Важливо також відзначити роль регіональних держав у цих конфліктах. Наприклад, Китай відіграв значну роль у Корейській війні, Іран та Саудівська

Аравія мали значний вплив на конфлікти в регіоні Перської затоки. Це демонструє складність міжнародних відносин та важливість врахування регіональних факторів при аналізі глобальних конфліктів.

Економічні аспекти цих війн також заслуговують на увагу. Вони не лише призводили до значних витрат для країн-учасниць, але й впливали на глобальну економіку. Наприклад, арабо-ізраїльські конфлікти та війни в регіоні Перської затоки мали значний вплив на світові ціни на нафту та енергетичну безпеку.

Аналізуючи ці конфлікти, важливо звернути увагу на роль ідеології та пропаганди. У багатьох випадках, особливо під час «холодної війни», конфлікти представлялися як боротьба між різними ідеологічними системами. Це впливало на мобілізацію суспільств, формування міжнародних альянсів та прийняття політичних рішень.

Розвиток міжнародного гуманітарного права став важливим наслідком цих конфліктів. Досвід В'єтнамської війни призвів до прийняття додаткових протоколів до Женевських конвенцій у 1977 році [87]. Війни в Югославії та Руанді призвели до створення міжнародних трибуналів для розслідування військових злочинів, що стало важливим кроком у розвитку міжнародного кримінального права.

Варто відзначити, що ці конфлікти часто мали довготривалі наслідки для регіонів, де вони відбувалися. Наприклад, наслідки В'єтнамської війни досі відчуваються у В'єтнамі, Лаосі та Камбоджі, зокрема через проблему нерозірваних боєприпасів та наслідків застосування хімічних речовин. Афганістан досі страждає від нестабільності, яка значною мірою є наслідком війни 1979–1989 років та подальших конфліктів.

Ці війни також демонструють зміну характеру збройних конфліктів у другій половині ХХ століття. Якщо Корейська війна ще багато в чому нагадувала класичні війни першої половини століття, то вже В'єтнамська та Афганська війни продемонстрували зростаючу роль партизанської тактики та асиметричних конфліктів. Війна в Перській затоці 1991 року стала прикладом нового типу «високотехнологічних» воєн [44].

Важливим аспектом є також вплив цих конфліктів на внутрішньополітичну ситуацію в країнах-учасниках. Наприклад, В'єтнамська війна призвела до значних соціальних та політичних змін у США, включаючи зростання антивоєнного руху. Афганська війна стала одним з факторів, що призвели до кризи та розпаду СРСР.

Роль медіа у висвітленні цих конфліктів також змінювалася з часом. Якщо під час Корейської війни інформація була досить обмеженою, то В'єтнамська війна стала першим «телевізійним» конфліктом, що значно вплинуло на громадську думку. Війна в Перській затоці 1991 року продемонструвала нову еру в репортажах з зони бойових дій, з прямими трансляціями та детальним висвітленням подій.

Ці конфлікти також вплинули на розвиток миротворчих операцій ООН та інших міжнародних організацій. Досвід, отриманий під час цих війн, призвів до змін у підходах до миротворчості, включаючи розширення мандатів миротворчих місій та збільшення їх ролі у постконфліктному відновленні.

Важливо відзначити, що ці війни часто мали складний етнічний та релігійний аспект. Особливо яскраво це проявилось у конфліктах на Близькому Сході та в колишній Югославії, де етнічні та релігійні фактори відігравали ключову роль у розвитку конфліктів.

Ці конфлікти також продемонстрували зростаючу роль недержавних акторів у міжнародних відносинах. Партизанські рухи, терористичні організації та інші недержавні групи відігравали значну роль у багатьох з цих конфліктів, що призвело до змін у розумінні природи сучасних воєн. Екологічні наслідки цих воєн також заслуговують на увагу. Застосування хімічних речовин у В'єтнамі, підпал нафтових свердловин під час війни в Перській затоці, забруднення території внаслідок бойових дій – все це мало довготривалий вплив на екологію відповідних регіонів. Аналізуючи ці конфлікти, можна також відзначити еволюцію у підходах до постконфліктного відновлення та примирення. Якщо після Корейської війни основна увага приділялася військовим аспектам перемир'я, то вже у випадку з конфліктами в Югославії значна увага приділялася

питанням примирення, відновлення соціальної структури та подолання наслідків етнічних чисток. Важливим аспектом є також вплив цих конфліктів на розвиток міжнародних інститутів та механізмів врегулювання конфліктів. Досвід цих війн призвів до створення нових міжнародних органів, таких як Міжнародний кримінальний суд, та розвитку нових концепцій, таких як «відповідальність за захист». Ці конфлікти також демонструють зміну ролі наддержав у світовій політиці. Якщо Корейська та В'єтнамська війни були частиною глобального протистояння між США та СРСР, то вже конфлікти 1990-х років відображали нову, постбіполярну реальність, де США виступали як єдина супердержава [66].

Варто також звернути увагу на роль регіональних організацій у цих конфліктах. Наприклад, НАТО відіграло ключову роль у конфліктах в Югославії, а Ліга арабських держав мала значний вплив на розвиток ситуації під час арабо-ізраїльських війн.

Ці війни також вплинули на розвиток концепцій національної безпеки та оборонних стратегій багатьох країн. Досвід, отриманий під час цих конфліктів, призвів до змін у військових доктринах, організації збройних сил та підходах до міжнародної безпеки. Підсумовуючи, можна сказати, що наймасштабніші війни другої половини ХХ століття мали глибокий і тривалий вплив на світову політику, економіку та суспільство. Вони змінили геополітичний ландшафт, вплинули на розвиток міжнародного права та інституцій, призвели до технологічних інновацій та змін у військовій справі. Ці конфлікти також продемонстрували еволюцію характеру війн – від класичних міждержавних конфліктів до складних багатосторонніх протистоянь з участю недержавних акторів. Аналіз цих війн дозволяє краще зрозуміти динаміку міжнародних відносин у другій половині ХХ століття, оцінити їх вплив на формування сучасного світового порядку та винести уроки для запобігання та врегулювання конфліктів у майбутньому. Незважаючи на їх руйнівний характер, ці конфлікти також стимулювали розвиток міжнародного співробітництва, гуманітарного права та механізмів підтримання миру, що залишається актуальним і в ХХІ столітті.

Висновки до розділу 2

Розділ 2 присвячений аналізу найбільших військових конфліктів ХХ століття, зокрема Першій та Другій світовим війнам, а також наймасштабнішим війнам другої половини ХХ століття.

ХХ століття стало епохою безпрецедентних за своїми масштабами та наслідками військових конфліктів, які докорінно змінили світовий порядок та вплинули на всі сфери життя суспільства.

Перша світова війна (1914–1918) стала першим глобальним конфліктом, який призвів до падіння чотирьох імперій, перекроїв карту Європи та заклав підґрунтя для подальших конфліктів ХХ століття. Вона продемонструвала руйнівний потенціал індустріалізованої війни та необхідність створення міжнародних механізмів для підтримання миру. Друга світова війна (1939–1945) стала наймасштабнішим та найкривавішим конфліктом в історії людства. Вона призвела до колосальних людських жертв, масштабних руйнувань та кардинальних змін у світовому порядку. Наслідки цієї війни визначили розвиток міжнародних відносин на десятиліття вперед.

Друга половина ХХ століття характеризувалася низкою локальних, але значущих конфліктів, таких як Корейська війна, В'єтнамська війна, арабо-ізраїльські конфлікти, війни в Югославії та інші. Ці конфлікти відображали протистояння в рамках «холодної війни», процеси деколонізації та етнорелігійні суперечності.

Аналіз цих конфліктів демонструє еволюцію характеру війн протягом ХХ століття – від класичних міждержавних війн до асиметричних конфліктів з участю недержавних акторів. Також спостерігається зміна в технологіях ведення війни, від масових армій до високоточної зброї та інформаційних технологій.

РОЗДІЛ III. КОНФЛІКТИ В ПОСТЫПОЛЯРНУ ЕПОХУ

3.1. Війна США та союзників по НАТО проти тероризму

Війна проти тероризму, також відома як глобальна війна з тероризмом, стала одним з найбільш масштабних та тривалих військово-політичних конфліктів початку XXI століття. Цей конфлікт розпочався після терористичних атак 11 вересня 2001 року в США і продовжується до сьогодні, охоплюючи різні регіони світу та залучаючи численні країни та міжнародні організації [33].

Передумови конфлікту сягають кінця XX століття, коли міжнародний тероризм почав набувати все більшого значення як глобальна загроза. Зростання активності таких терористичних організацій, як Аль-Каїда, призвело до серії атак на американські цілі в різних частинах світу, включаючи вибухи посольств США в Кенії та Танзанії в 1998 році та атаку на есмінець USS Cole в 2000 році [28].

Терористичні атаки 11 вересня 2001 року стали поворотним моментом, який призвів до оголошення США глобальної війни проти тероризму. Ці атаки, здійснені членами Аль-Каїди, призвели до загибелі майже 3000 людей і стали найбільшим терористичним актом в історії США [7]. У відповідь на ці події президент США Джордж Буш-молодший оголосив війну проти тероризму, яка отримала широку підтримку міжнародної спільноти.

Перша фаза цієї війни розпочалася з військової операції в Афганістані в жовтні 2001 року. Метою операції було повалення режиму Талібану, який надавав притулок Аль-Каїді, та знищення терористичних баз на території країни. Операція «Нескорена свобода» призвела до швидкого падіння режиму Талібану та встановлення нового уряду в Афганістані. Однак, незважаючи на початкові успіхи, стабілізація ситуації в країні виявилася складним і тривалим процесом [7].

Наступним етапом війни проти тероризму стала військова операція в Іраку в 2003 році [39]. США та їхні союзники обґрунтовували необхідність цієї

операції наявністю у Іраку зброї масового знищення та зв'язками режиму Саддама Хусейна з терористичними організаціями. Хоча ці твердження згодом були поставлені під сумнів, операція призвела до повалення режиму Хусейна та тривалої окупації Іраку силами коаліції.

Війна проти тероризму не обмежувалася лише військовими операціями в Афганістані та Іраку. Вона включала широкий спектр заходів, спрямованих на боротьбу з терористичними організаціями по всьому світу. Ці заходи включали:

1. Розвідувальні операції та обмін інформацією між країнами.
2. Фінансові заходи, спрямовані на блокування фінансування терористичних організацій.
3. Посилення безпеки на транспорті та в громадських місцях.
4. Законодавчі зміни, спрямовані на розширення повноважень правоохоронних органів у боротьбі з тероризмом.
5. Міжнародне співробітництво в рамках ООН та інших організацій [37].

Важливу роль у війні проти тероризму відіграло НАТО. Вперше в своїй історії альянс застосував статтю 5 Північноатлантичного договору, яка передбачає колективну оборону, розглядаючи атаки 11 вересня як напад на всіх членів НАТО. Це призвело до активної участі країн-членів НАТО в операціях в Афганістані та інших антитерористичних заходах.

Війна проти тероризму мала значні наслідки для міжнародних відносин та внутрішньої політики багатьох країн. Вона призвела до посилення заходів безпеки, що часто супроводжувалося обмеженням громадянських свобод. Це викликало критику з боку правозахисних організацій та частини суспільства.

Одним з найбільш суперечливих аспектів війни проти тероризму стало застосування таких методів, як надзвичайна видача підозрюваних, таємні в'язниці ЦРУ та розширене застосування допитів. Ці практики викликали широку критику та призвели до дебатів про баланс між безпекою та дотриманням прав людини.

Війна проти тероризму також мала значний вплив на міжнародне право. Вона призвела до перегляду багатьох аспектів законів війни, особливо щодо їх застосування до недержавних акторів. Концепція «превентивної війни», використана для обґрунтування вторгнення в Ірак, стала предметом інтенсивних дебатів у міжнародному праві.

Економічні наслідки війни проти тероризму були значними. Військові операції в Афганістані та Іраку призвели до величезних витрат для США та їхніх союзників. За деякими оцінками, загальна вартість війни проти тероризму для США перевищила 6 трильйонів доларів.

Важливо відзначити, що війна проти тероризму мала неоднозначні результати. З одного боку, вона призвела до значного ослаблення Аль-Каїди та інших терористичних організацій, включаючи вбивство Усами бен Ладена в 2011 році. З іншого боку, вона не змогла повністю усунути загрозу міжнародного тероризму, а в деяких випадках навіть призвела до появи нових терористичних груп, таких як Ісламська держава (ІДІЛ).

Таблиця 3.1. Основні етапи та події війни США і союзників по НАТО проти тероризму

Дата	Подія
11 вересня 2001 р.	Терористичні атаки в США
7 жовтня 2001 р.	Початок військової операції в Афганістані
20 березня 2003 р.	Початок військової операції в Іраку
1 травня 2003 р.	Президент Буш оголошує про завершення основних бойових дій в Іраку
19 серпня 2003 р.	Вибух у штаб-квартирі ООН в Багдаді
11 березня 2004 р.	Терористичні атаки в Мадриді
7 липня 2005 р.	Терористичні атаки в Лондоні
30 грудня 2006 р.	Страта Саддама Хусейна
2 травня 2011 р.	Вбивство Усами бен Ладена
31 грудня 2011 р.	Завершення військової місії США в Іраку
28 грудня 2014 р.	Офіційне завершення бойової місії НАТО в Афганістані
29 лютого 2020 р.	Підписання мирної угоди між США та Талібаном
31 серпня 2021 р.	Завершення виведення військ США з Афганістану

Сформовано автором на основі джерел [48 – 49]

Війна проти тероризму також мала значний вплив на внутрішню політику багатьох країн. У США вона призвела до створення Міністерства внутрішньої безпеки та прийняття Патріотичного акту, який розширив повноваження правоохоронних органів. У багатьох європейських країнах були прийняті нові антитерористичні закони та посилені заходи безпеки.

Одним з найбільш суперечливих аспектів війни проти тероризму стало використання безпілотних літальних апаратів (дронів) для цільових убивств підозрюваних терористів. Ця практика викликала широку критику через її правові та етичні аспекти, а також через випадки загибелі цивільних осіб.

Важливо відзначити, що війна проти тероризму мала значний вплив на мусульманські громади в західних країнах. Зростання ісламофобії та дискримінації мусульман стало серйозною проблемою, яка призвела до соціальної напруженості та радикалізації частини мусульманської молоді.

Війна проти тероризму також вплинула на глобальну геополітичну ситуацію. Вона призвела до посилення військової присутності США та НАТО в регіоні Близького Сходу та Центральної Азії, що викликало занепокоєння таких країн, як Росія та Китай [44].

Незважаючи на значні зусилля та ресурси, вкладені у війну проти тероризму, загроза міжнародного тероризму залишається актуальною. Поява нових терористичних груп, таких як Ісламська держава, демонструє складність та довготривалий характер цієї проблеми.

Підсумовуючи, можна сказати, що війна США та союзників по НАТО проти тероризму стала одним з найбільш значущих та суперечливих конфліктів початку XXI століття [53]. Вона мала глибокий вплив на міжнародні відносини, внутрішню політику багатьох країн, міжнародне право та глобальну безпеку. Незважаючи на певні успіхи у боротьбі з терористичними організаціями, ця війна також підняла багато складних питань щодо балансу між безпекою та громадянськими свободами, етичністю та ефективністю деяких антитерористичних методів, а також довгострокових наслідків військового втручання у регіони, охоплені конфліктами.

Одним з важливих аспектів війни проти тероризму стала інформаційна боротьба. Терористичні організації активно використовували інтернет та соціальні мережі для пропаганди, рекрутування нових членів та координації своїх дій. У відповідь на це США та їхні союзники розробили нові стратегії кібербезпеки та інформаційної протидії тероризму.

Війна проти тероризму також призвела до значних змін у військовій стратегії та тактиці. Традиційні методи ведення війни виявилися малоефективними проти розпорошених терористичних мереж. Це призвело до розвитку нових підходів, таких як використання сил спеціальних операцій, розвиток розвідувальних можливостей та посилення міжнародної співпраці у сфері безпеки.

Важливо відзначити, що війна проти тероризму мала різний вплив на різні регіони світу. Якщо в Афганістані та Іраку вона призвела до прямого військового втручання, то в інших регіонах, таких як Північна Африка чи Південно-Східна Азія, вона виявлялася переважно у формі підтримки місцевих урядів у їхній боротьбі з терористичними групами.

Одним з наслідків війни проти тероризму стало зростання ролі приватних військових компаній. Ці організації взяли на себе значну частину логістичних та охоронних функцій у зонах конфлікту, що призвело до дебатів про приватизацію війни та відповідальність цих компаній.

Війна проти тероризму також мала значний вплив на міжнародні організації, особливо ООН [3]. Роль ООН у цьому конфлікті була неоднозначною: з одного боку, організація підтримувала зусилля з боротьби з тероризмом, з іншого – часто критикувала методи, які використовувалися в цій боротьбі.

Важливо також відзначити вплив війни проти тероризму на громадську думку. Якщо спочатку вона користувалася широкою підтримкою, особливо в США, то з часом, у міру зростання кількості жертв та витрат, ця підтримка почала зменшуватися. Це призвело до змін у політичному ландшафті багатьох країн та вплинуло на прийняття рішень щодо подальшого ведення війни.

Підсумовуючи, можна сказати, що війна США та союзників по НАТО проти тероризму стала одним з найбільш комплексних та тривалих конфліктів сучасності. Вона охопила не лише військову сферу, але й вплинула на політику, економіку, право та суспільство в глобальному масштабі. Незважаючи на значні зусилля та ресурси, вкладені в цю війну, загроза тероризму залишається актуальною, що підкреслює необхідність пошуку нових, більш ефективних підходів до вирішення цієї проблеми.

3.2. Ізраїль: протистояння непрямій війні та методам терору

Ізраїль, з моменту свого заснування в 1948 році, постійно стикається з загрозами безпеці, які часто набувають форми непрямой війни та терористичних актів. Ця ситуація змусила країну розробити унікальні стратегії та тактики протидії цим загрозам, що зробило Ізраїль одним з світових лідерів у сфері антитерористичної боротьби.

Історичний контекст: Ізраїльсько-арабський конфлікт, який триває десятиліттями, створив підґрунтя для розвитку різноманітних форм непрямой війни проти Ізраїлю [53]. Після серії конвенційних воєн, які Ізраїль успішно відбив, його противники перейшли до асиметричних методів боротьби, включаючи тероризм, партизанську війну та економічний тиск.

Основні виклики:

1. З 1960-х років Ізраїль стикається з постійною загрозою терористичних атак з боку палестинських організацій. Ці атаки включають захоплення заручників, вибухи в громадських місцях, ракетні обстріли та атаки смертників.

2. Присутність Хезболли в Лівані створює постійну загрозу на північному кордоні Ізраїлю. Ця організація використовує тактику партизанської війни та ракетні обстріли території Ізраїлю.

3. Після виведення ізраїльських військ з Гази в 2005 році, ХАМАС та інші екстремістські групи використовують цю територію для запуску ракет по ізраїльських містах та організації терористичних атак.

4. В останні роки Ізраїль став мішенню численних кібератак, спрямованих на критичну інфраструктуру та державні установи.

5. Рух BDS (Boycott, Divestment and Sanctions) намагається чинити економічний тиск на Ізраїль через міжнародні бойкоти та санкції [53; 54; 55].

Методи протидії Ізраїлю:

1. Ізраїль має одну з найефективніших розвідувальних служб у світі (Моссад, Шабак), які спеціалізуються на виявленні та запобіганні терористичним загрозам.

2. Ізраїль активно розробляє та впроваджує передові технології для протидії терору, включаючи системи протиракетної оборони (наприклад, «Залізний купол»), безпілотні літальні апарати, системи виявлення тунелів.

3. Фізичні бар'єри: Будівництво розділового бар'єру на Західному березі річки Йордан та укріплення кордону з Газою для запобігання проникненню терористів.

4. Прийняття суворих антитерористичних законів, які дозволяють більш ефективно боротися з терористичними загрозами.

5. Ізраїль активно співпрацює з іншими країнами в сфері обміну розвідданими та антитерористичних операцій.

6. Ізраїль часто проводить цільові операції проти терористичних лідерів та інфраструктури за межами своєї території.

7. Використання різноманітних методів психологічного впливу для протидії пропаганді терористичних організацій.

8. Розвиток потужних систем кіберзахисту та проведення наступальних кібероперацій проти ворожих елементів [14; 15; 50].

Таблиця 3.2. Основні терористичні атаки проти Ізраїлю та відповідні заходи

Рік	Подія	Відповідь Ізраїлю
1972	Теракт на Олімпіаді в Мюнхені	Операція «Гнів Божий»
1976	Захоплення літака Air France	Операція «Ентеббе»
1987–1993	Перша інтифада	Посилення безпеки, переговори в Осло
2000–2005	Друга інтифада	Будівництво розділового бар'єру
2006	Друга ліванська війна	Військова операція проти Хезболли
2008–2009	Операція «Литий свинець»	Військова операція в Газі
2014	Операція «Непорушна скеля»	Військова операція в Газі
2021	Операція «Страж стін»	Відповідь на ракетні обстріли з Газі

Сформовано автором на основі джерел [14; 15; 50]

Наслідки та виклики:

1. Постійна загроза терору впливає на психологічний стан ізраїльського суспільства, створюючи атмосферу напруженості та невпевненості.
2. Значні ресурси витрачаються на безпеку та оборону, що впливає на економічний розвиток країни.
3. Деякі методи Ізраїлю у боротьбі з тероризмом викликають критику міжнародної спільноти, особливо щодо питань прав людини.
4. В ізраїльському суспільстві точаться дискусії щодо балансу між безпекою та громадянськими свободами.
5. Необхідність протистояти терору стимулює розвиток передових технологій, що робить Ізраїль лідером у сфері безпеки та оборони.
6. Конфлікт впливає на відносини Ізраїлю з сусідніми країнами та міжнародним співтовариством [3,26].

Протистояння Ізраїлю непрямій війні та методам терору є комплексним та багатогранним процесом, який вимагає постійної адаптації та інновацій. Досвід Ізраїлю у цій сфері став цінним ресурсом для інших країн, які стикаються з подібними загрозами. Однак, незважаючи на значні успіхи в протидії тероризму, Ізраїль продовжує стикатися з серйозними викликами, які вимагають пошуку нових рішень та підходів [26].

Ізраїльський підхід до боротьби з тероризмом часто розглядається як модель для інших країн, але також викликає дебати щодо етичності та ефективності деяких методів. Баланс між забезпеченням безпеки та дотриманням демократичних цінностей залишається ключовим викликом для Ізраїлю в його продовжуваній боротьбі проти непрямой війни та тероризму.

3.3. Арабська весна та розповсюдження радикалізму на Близькому Сході та Північні Африці

Арабська весна стала серією антиурядових протестів, повстань та збройних заколотів, що охопили країни Близького Сходу та Північної Африки наприкінці 2010 – на початку 2011 років [8]. Ці події призвели до повалення авторитарних режимів у Тунісі, Єгипті, Лівії та Ємені, а також спровокували громадянську війну в Сирії та масові заворушення в ряді інших арабських країн. Початком Арабської весни вважається самоспалення туніського вуличного торговця Мохаммеда Буазізі 17 грудня 2010 року на знак протесту проти свавілля влади [15].

Основними причинами Арабської весни стали накопичені соціально-економічні проблеми в арабських країнах, високий рівень безробіття серед молоді, корупція та непотизм правлячих еліт, обмеження політичних та громадянських свобод. Важливу роль у поширенні протестних настроїв відіграли соціальні мережі та нові медіа, які дозволили координувати дії протестувальників та оперативно поширювати інформацію.

Падіння авторитарних режимів у ряді арабських країн призвело до політичної нестабільності та посилення радикальних ісламістських рухів. У Тунісі до влади прийшла поміркована ісламістська партія «Ан-Нахда», в Єгипті на перших демократичних виборах перемогли «Брати-мусульмани». Проте в обох країнах ісламісти згодом втратили владу [8].

Найбільш драматичні події розгорнулися в Лівії та Сирії, де антиурядові протести переросли у збройні конфлікти. В Лівії повстання проти режиму

Муаммара Каддафі завершилося його поваленням за підтримки міжнародної військової інтервенції. Проте після повалення Каддафі країна занурилася у хаос громадянської війни між різними збройними угрупованнями.

У Сирії протести проти режиму Башара Асада переросли у затяжну громадянську війну, яка триває досі. Конфлікт у Сирії швидко набув міжнародного виміру, втягнувши регіональних та глобальних гравців. Громадянська війна в Сирії призвела до гуманітарної катастрофи, масового потоку біженців та посилення радикальних джихадистських угруповань [17].

Нестабільність та вакуум влади, що виникли внаслідок Арабської весни, створили сприятливі умови для поширення радикальних ісламістських рухів. Особливо небезпечним став феномен «Ісламської держави» (ІДІЛ), яка у 2014 році захопила значні території в Іраку та Сирії і проголосила створення «халіфату» [15].

ІДІЛ вдалося залучити тисячі іноземних бойовиків з різних країн світу, включаючи Європу. Терористична активність ІДІЛ та інших джихадистських угруповань становила серйозну загрозу не лише для регіону Близького Сходу, але й для глобальної безпеки. Лише у 2017–2019 роках міжнародній коаліції на чолі зі США вдалося розгромити ІДІЛ та звільнити захоплені нею території [22].

Поширення радикалізму на Близькому Сході та у Північній Африці після Арабської весни мало комплексні причини. Серед них – ідеологічний вакуум після падіння авторитарних режимів, розчарування населення у результатах революцій, економічні проблеми та безробіття, слабкість державних інститутів у ряді країн регіону.

Важливу роль у радикалізації частини населення відіграло загострення міжконфесійних протиріч, особливо між сунітами та шиїтами. Протистояння між Іраном та Саудівською Аравією за регіональне лідерство посилювало ці протиріччя та призвело до підтримки радикальних угруповань з боку регіональних держав.

Серйозним фактором поширення радикалізму стало руйнування державності в таких країнах як Лівія, Ємен та частково Сирія. На територіях, що вийшли з-під контролю центральних урядів, змогли закріпитися різноманітні

екстремістські та терористичні угруповання. Особливо небезпечною ситуація стала в Лівії, яка перетворилася на перевалочний пункт для нелегальних мігрантів та плацдарм для радикальних ісламістів.

Поширення радикальних ідей відбувалося не лише через пряму вербувальну діяльність екстремістських організацій, але й через соціальні мережі та інтернет. ІДІЛ та інші терористичні угруповання ефективно використовували сучасні інформаційні технології для пропаганди своїх ідей та залучення нових прихильників.

Окремою проблемою стала радикалізація частини мусульманської молоді в європейських країнах. Тисячі молодих людей з Європи приєдналися до ІДІЛ та інших екстремістських угруповань на Близькому Сході. Це створило серйозні виклики для європейських країн у сфері безпеки та боротьби з тероризмом.

Міжнародна спільнота була змушена активізувати зусилля у боротьбі з тероризмом та екстремізмом на Близькому Сході. Була створена міжнародна коаліція для боротьби з ІДІЛ, посилено контроль за фінансовими потоками терористичних організацій, вжито заходів для протидії радикальній пропаганді в інтернеті.

Водночас стало очевидним, що лише силовими методами проблему поширення радикалізму вирішити неможливо. Необхідні комплексні заходи, спрямовані на подолання бідності, безробіття, соціальної нерівності, які створюють живильне середовище для радикальних ідей.

Важливим напрямком протидії радикалізму стали програми з дерадикалізації та реінтеграції колишніх бойовиків. Такі програми були започатковані в ряді країн регіону, а також в європейських державах для роботи з громадянами, які повернулися після участі в бойових діях на боці екстремістських угруповань.

Досвід подій Арабської весни та їх наслідків продемонстрував необхідність системних реформ у країнах Близького Сходу та Північної Африки [16]. Без вирішення базових соціально-економічних проблем та демократизації політичних систем загроза радикалізації частини населення зберігатиметься.

Важливим уроком Арабської весни стало усвідомлення небезпеки швидкого повалення авторитарних режимів без наявності життєздатної демократичної альтернативи. У ряді випадків це призвело до хаосу та підйому радикальних сил. Тому міжнародна спільнота має більш виважено підходити до підтримки революційних рухів, враховуючи можливі негативні наслідки дестабілізації.

Події Арабської весни та подальше поширення радикалізму суттєво змінили геополітичну ситуацію на Близькому Сході. Послаблення ряду арабських держав призвело до посилення регіональних гравців, насамперед Ірану та Туреччини. Загострилося протистояння по лінії Іран – Саудівська Аравія, що набуло рис «холодної війни» в регіоні.

Зросла роль Росії на Близькому Сході, особливо після її військового втручання у сирійський конфлікт на боці режиму Асада. Водночас вплив США в регіоні дещо послабився, що пов'язано як з наслідками Арабської весни, так і з переорієнтацією американської зовнішньої політики на інші регіони [53].

Наслідки Арабської весни та поширення радикалізму вплинули і на європейські країни, які зіткнулися з безпрецедентним напливом біженців та мігрантів з країн Близького Сходу та Північної Африки. Це загострило соціальні та політичні протиріччя в Європі, призвело до зростання популярності праворадикальних та популістських партій.

Боротьба з радикалізмом на Близькому Сході та у Північній Африці залишається одним з ключових викликів для міжнародної спільноти. Ця боротьба вимагає комплексного підходу, який би поєднував силові методи протидії тероризму з економічною допомогою, підтримкою демократичних реформ та програмами деррадикалізації.

Важливим напрямком протидії радикалізму має стати робота в інформаційній сфері, спрямована на розвінчання екстремістської пропаганди та поширення альтернативних наративів. Особлива увага має приділятися роботі з молоддю, яка найбільш вразлива до радикальних ідей.

Досвід подій останнього десятиліття на Близькому Сході та у Північній Африці демонструє необхідність більш глибокого вивчення причин радикалізації та розробки ефективних стратегій протидії цьому явищу. Це вимагає тісної співпраці між урядами, міжнародними організаціями, науковою спільнотою та громадянським суспільством.

Подолання загрози радикалізму та стабілізація ситуації на Близькому Сході та у Північній Африці залишаються ключовими завданнями для забезпечення регіональної та глобальної безпеки у найближчі роки. Від успіху цих зусиль значною мірою залежатиме майбутнє не лише регіону, але й усього світу.

3.4. Перспективи розвитку війн та конфліктів у майбутньому: прогноз розвитку війни в Україні та інших конфліктів у світі

Війни та збройні конфлікти залишаються невід'ємною частиною міжнародних відносин, незважаючи на зусилля світової спільноти щодо їх запобігання. Розуміння перспектив розвитку конфліктів є критично важливим для формування ефективних стратегій міжнародної безпеки. Цей підрозділ аналізує можливі сценарії розвитку війни в Україні та інших потенційних конфліктів у світі, враховуючи історичний контекст та сучасні геополітичні реалії.

Російська агресія проти України почалася у 2014 році з анексії Криму та розпалювання конфлікту на Донбасі [44]. Ці події стали переломним моментом у новітній історії України та призвели до значних змін у геополітичній ситуації в Європі. Анексія Криму відбулася після проведення псевдореферендуму, який не був визнаний міжнародною спільнотою. На Донбасі Росія підтримала сепаратистські рухи, що призвело до створення так званих «ДНР» та «ЛНР».

24 лютого 2022 року Росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну, що стало найбільшою військовою операцією в Європі з часів Другої світової війни. Ця агресія викликала широку міжнародну реакцію, включаючи

введення безпрецедентних санкцій проти Росії та надання Україні військової, фінансової та гуманітарної допомоги [59; 60].

Протягом 2022–2023 років відбулися значні події у ході війни. Україна успішно відбила наступ на Київ, що призвело до відступу російських військ з півночі країни. Пізніше українські сили провели успішні контрнаступальні операції, звільнивши значні території Харківської та частину Херсонської областей. Водночас, Росія продовжувала здійснювати ракетні удари по критичній інфраструктурі України, намагаючись підірвати її економіку та моральний дух населення [46].

У короткостроковій перспективі ймовірно продовження активних бойових дій на сході та півдні України. Українські збройні сили можуть здійснити нові контрнаступальні операції з метою звільнення окупованих територій. Міжнародна підтримка України, включаючи постачання зброї та фінансову допомогу, ймовірно, продовжиться, що дозволить підтримувати обороноздатність країни [8].

У середньостроковій перспективі можливе поступове зниження інтенсивності бойових дій та потенційне замороження конфлікту на певних ділянках фронту. Україна може зосередитися на відновленні звільнених територій та посиленні свого оборонного потенціалу. Міжнародна спільнота може активізувати зусилля щодо дипломатичного врегулювання конфлікту.

У довгостроковій перспективі можливі різні сценарії вирішення конфлікту, включаючи повне відновлення територіальної цілісності України або досягнення компромісного мирного врегулювання. Інтеграція України до євроатлантичних структур, зокрема вступ до ЄС та НАТО, може стати реальністю, що суттєво вплине на геополітичну ситуацію в регіоні [8].

Азіатсько-Тихоокеанський регіон залишається зоною потенційних конфліктів. Напруженість навколо Тайваню може призвести до серйозної кризи у відносинах між Китаєм та США. Територіальні суперечки в Південно-Китайському морі продовжують створювати напруженість між Китаєм та

сусідніми країнами. Північнокорейська ядерна програма залишається джерелом занепокоєння для міжнародної спільноти.

На Близькому Сході зберігається ряд довготривалих конфліктів. Ізраїльсько-палестинський конфлікт залишається невирішеним, періодично призводячи до спалахів насильства. Ситуація в Сирії та Ємені залишається нестабільною, з триваючими громадянськими війнами та гуманітарними кризами. Іранська ядерна програма продовжує викликати занепокоєння міжнародної спільноти та може стати причиною нових конфліктів у регіоні.

Африканський континент стикається з низкою викликів безпеці. Етнічні конфлікти в регіоні Сахелю, зокрема в Малі та Буркіна-Фасо, залишаються серйозною проблемою. Боротьба з тероризмом у Східній Африці, особливо в Сомалі, продовжується. Політична нестабільність у ряді країн Центральної Африки може призвести до нових конфліктів.

Розвиток технологій суттєво впливає на характер сучасних конфліктів. Штучний інтелект та автономні системи все частіше використовуються у військовій сфері, що може призвести до революційних змін у веденні бойових дій. Кібервійни та інформаційні операції стають невід'ємною частиною сучасних конфліктів. Розвиток космічних технологій також має важливе військове значення, включаючи використання супутників для розвідки та комунікацій.

Глобальні кліматичні зміни можуть стати причиною нових конфліктів. Боротьба за водні ресурси та родючі землі може загостритися в регіонах, найбільш вразливих до змін клімату. Міграційні кризи, викликані природними катастрофами, можуть створювати напруженість між країнами. Арктичний регіон може стати новою ареною геополітичного суперництва через танення льодовиків та відкриття нових морських шляхів.

Зміна балансу сил між провідними державами світу, зокрема США та Китаєм, впливатиме на глобальну безпеку. Реформування міжнародних організацій, таких як ООН та НАТО, може змінити механізми врегулювання конфліктів [57]. Формування нових регіональних альянсів та коаліцій також впливатиме на геополітичну ситуацію.

Сучасні конфлікти все частіше набувають характеру гібридних війн, які поєднують конвенційні та неконвенційні методи ведення бойових дій. Використання проксі-сил, економічного тиску та інформаційних операцій стає невід'ємною частиною стратегій багатьох держав.

Розвиток високоточної зброї, включаючи керовані ракетні системи та безпілотні літальні апарати (БПЛА), змінює тактику ведення бойових дій. Зростає роль лазерної та електромагнітної зброї, що може призвести до нових викликів у сфері міжнародної безпеки.

Інформаційна складова конфліктів набуває все більшого значення. Пропаганда, дезінформація та психологічні операції стають ключовими елементами сучасних війн. Соціальні мережі та інші цифрові платформи відіграють важливу роль у формуванні громадської думки та впливі на перебіг конфліктів.

Міжнародна спільнота продовжує відігравати ключову роль у запобіганні та вирішенні конфліктів через дипломатичні канали. Посередництво, переговори та санкційні механізми залишаються важливими інструментами. Миротворчі місії ООН та інших організацій продовжують відігравати важливу роль у стабілізації постконфліктних регіонів.

Економічні інструменти, такі як програми відновлення постконфліктних територій та інвестиції в розвиток, можуть сприяти запобіганню конфліктів. Економічні санкції залишаються потужним інструментом впливу на країни-агресори.

Коллективна оборона, зокрема в рамках НАТО та інших альянсів, залишається важливим фактором стримування потенційних агресорів. Спільні військові навчання та обмін досвідом сприяють підвищенню ефективності збройних сил. Контроль над озброєннями та ініціативи з роззброєння продовжують відігравати важливу роль у зменшенні ризиків конфліктів.

Війни та збройні конфлікти залишаються актуальними викликами для міжнародної безпеки у майбутньому. Технологічний прогрес, кліматичні зміни та геополітичні трансформації суттєво впливатимуть на характер та інтенсивність

конфліктів. Міжнародна співпраця залишається ключовим фактором у запобіганні та вирішенні конфліктів.

Для ефективного реагування на виклики майбутніх конфліктів рекомендується:

1. Посилити міжнародні механізми запобігання конфліктам, включаючи раннє виявлення та реагування на потенційні кризи.
2. Збільшити інвестиції в освіту та економічний розвиток як засіб зменшення ризиків виникнення конфліктів.
3. Розвивати системи раннього попередження конфліктів, використовуючи сучасні технології та аналітичні методи [3,12].

Майбутнє війн та конфліктів залишається складним і непередбачуваним. Війна в Україні та інші потенційні конфлікти вимагають постійної уваги міжнародної спільноти та розробки нових підходів до забезпечення глобальної безпеки. Лише спільними зусиллями, включаючи дипломатію, економічну співпрацю та, за необхідності, колективні заходи безпеки, можна побудувати більш мирне та стабільне майбутнє для всього людства. Важливо продовжувати дослідження та аналіз тенденцій розвитку конфліктів, щоб бути готовими до викликів майбутнього та ефективно запобігати новим загрозам міжнародній безпеці.

Висновки до розділу 3

Постбіполярна епоха характеризується зміною характеру конфліктів, з переходом від протистояння великих держав до більш складних і різноманітних форм конфронтації.

Боротьба з тероризмом стала однією з ключових проблем міжнародної безпеки, що призвело до масштабних військових операцій США та їхніх союзників в Афганістані та Іраку.

Ізраїльсько-палестинський конфлікт залишається одним з найтриваліших та найскладніших у регіоні, демонструючи необхідність нових підходів до вирішення давніх протиріч.

«Арабська весна» призвела до значних політичних змін на Близькому Сході та в Північній Африці, але також спричинила нестабільність та посилення радикальних рухів у регіоні.

Війна в Україні стала найбільшим збройним конфліктом у Європі з часів Другої світової війни, суттєво вплинувши на глобальну геополітичну ситуацію.

Майбутні конфлікти ймовірно будуть характеризуватися зростанням ролі технологій, гібридних методів ведення війни та інформаційного протиборства.

Кліматичні зміни та боротьба за ресурси можуть стати новими джерелами конфліктів у майбутньому.

Міжнародне співтовариство повинно адаптувати свої підходи до запобігання та вирішення конфліктів, враховуючи нові виклики та загрози глобальній безпеці.

Важливість дипломатії, економічної співпраці та колективних механізмів безпеки залишається високою для підтримання миру та стабільності у світі.

ВИСНОВКИ

Мета магістерської роботи була досягнута за рахунок виконання вищезазначених завдань. Виконавши всі завдання в результаті проведеного дослідження ми дійшли наступних висновків:

Проаналізувавши основні підходи до вивчення війн та воєнних конфліктів, виявлено широкий спектр теоретичних концепцій, які пояснюють природу, причини та динаміку збройних конфліктів. Зокрема, розглянуто реалістичний, ліберальний, марксистський та конструктивістський підходи. Встановлено, що кожен з цих підходів пропонує власне бачення причин виникнення конфліктів та шляхів їх вирішення.

Досліджено класифікацію воєнних конфліктів і виявлено, що існують різні критерії для їх типологізації, включаючи масштаб, інтенсивність, тривалість, географічне охоплення та характер учасників. Визначено, що сучасні конфлікти часто мають комплексний характер і не завжди вписуються в традиційні класифікації.

Проаналізовано роль міжнародних організацій у врегулюванні воєнних конфліктів і встановлено, що такі структури як ООН, НАТО, ОБСЄ та інші відіграють ключову роль у запобіганні, управлінні та вирішенні конфліктів. Виявлено, що ефективність їхньої діяльності залежить від багатьох факторів, включаючи політичну волю держав-членів та наявність ресурсів для проведення миротворчих операцій.

Досліджено Першу світову війну та її наслідки для європейського континенту. Виявлено, що ця війна стала переломним моментом в історії, призвівши до краху імперій, зміни політичної карти Європи та появи нової системи міжнародних відносин. Встановлено, що наслідки Першої світової війни створили передумови для подальших конфліктів у ХХ столітті.

Проаналізовано причини, хід та підсумки Другої світової війни. Визначено, що цей конфлікт став найбільш руйнівним в історії людства, призвівши до безпрецедентних людських жертв та матеріальних втрат. Виявлено, що Друга

світова війна призвела до формування біполярної системи міжнародних відносин та початку «холодної війни».

Здійснено загальну характеристику та порівняльний аналіз наймасштабніших війн другої половини ХХ століття. Встановлено, що ці конфлікти (включаючи війни в Кореї, В'єтнамі, арабо-ізраїльські війни та інші) відображали протистояння між капіталістичним та соціалістичним блоками, а також процеси деколонізації та національно-визвольної боротьби.

Проаналізовано війну США та союзників по НАТО проти тероризму і виявлено, що ця кампанія, розпочата після терактів 11 вересня 2001 року, призвела до тривалих військових операцій в Афганістані та Іраку. Встановлено, що боротьба з міжнародним тероризмом стала одним з ключових факторів, що визначають сучасну міжнародну політику та стратегії безпеки.

Досліджено особливості протистояння Ізраїлю непрямій війні та методам терору. Виявлено, що ізраїльсько-палестинський конфлікт залишається одним з найбільш тривалих та складних у світі, характеризується асиметричним характером протистояння та використанням нетрадиційних методів ведення війни.

Проаналізовано феномен «Арабської весни» та розповсюдження радикалізму на Близькому Сході та в Північній Африці. Встановлено, що ці події призвели до значних політичних трансформацій у регіоні, але також спричинили нестабільність та посилення радикальних рухів, зокрема так званої «Ісламської держави».

Розглянуто перспективи розвитку війн та конфліктів у майбутньому, включаючи прогноз розвитку війни в Україні та інших конфліктів у світі. Виявлено, що сучасні конфлікти характеризуються зростанням ролі гібридних методів ведення війни, інформаційного протиборства та використання новітніх технологій.

На основі проведеного дослідження можна зробити наступні загальні висновки:

1. Природа війн та воєнних конфліктів постійно еволюціонує, відображаючи зміни в технологіях, геополітичній ситуації та суспільних відносинах. Сучасні конфлікти часто мають комплексний характер, поєднуючи елементи традиційної війни з новими формами протистояння.

2. ХХ століття стало періодом найбільш масштабних та руйнівних війн в історії людства, які призвели до кардинальних змін у світовому порядку. Досвід цих конфліктів значною мірою визначив подальший розвиток міжнародних відносин та стратегій забезпечення глобальної безпеки.

3. Постбіполярна епоха характеризується зміною характеру конфліктів, з переходом від протистояння великих держав до більш складних форм конфронтації, включаючи асиметричні війни, боротьбу з тероризмом та гібридні конфлікти.

4. Роль міжнародних організацій у врегулюванні конфліктів залишається важливою, але їхня ефективність часто обмежується політичними протиріччями між державами та складністю сучасних конфліктів.

5. Технологічний прогрес, зокрема розвиток кіберзброї, безпілотних систем та штучного інтелекту, суттєво впливає на характер сучасних та майбутніх конфліктів, створюючи нові виклики для міжнародної безпеки.

6. Глобальні проблеми, такі як зміна клімату, нерівномірний розподіл ресурсів та міграційні кризи, можуть стати джерелами нових конфліктів у майбутньому.

7. Війна в Україні стала найбільшим збройним конфліктом у Європі з часів Другої світової війни, суттєво вплинувши на глобальну геополітичну ситуацію та змусивши переглянути існуючі концепції міжнародної безпеки.

8. Запобігання та вирішення сучасних конфліктів вимагає комплексного підходу, який поєднує дипломатичні, економічні, військові та гуманітарні інструменти.

9. Важливим завданням міжнародної спільноти залишається розробка ефективних механізмів раннього попередження конфліктів та кризового реагування.

10. Дослідження війн та воєнних конфліктів залишається актуальним напрямком наукових пошуків, що вимагає постійного оновлення методологічних підходів та врахування нових реалій міжнародних відносин.

Таким чином, проведене дослідження дозволило глибше зрозуміти природу, еволюцію та сучасні тенденції розвитку війн та воєнних конфліктів. Отримані результати можуть бути використані для подальшого вивчення проблем міжнародної безпеки та розробки стратегій запобігання і врегулювання конфліктів у сучасному світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Burgess G. Kenneth Boulding: A Legacy of Ideas. 1994. URL: <https://www.beyondintractability.org/library/kenneth-boulding-legacy-ideas> (дата звернення: 09.08.2024).
2. Byman D. Road Warriors: Foreign Fighters in the Armies of Jihad. Oxford University Press. 2019. URL: <https://global.oup.com/academic/product/road-warriors-9780190646516> (дата звернення: 09.08.2024).
3. Clausewitz C. von. On War / Edited and translated by Michael Howard and Peter Paret. Princeton University Press, 1989. URL: <https://press.princeton.edu/books/paperback/9780691018546/on-war> (дата звернення: 09.08.2024).
4. Day S. S. Syrian crisis representation in the media: The CNN effect, framing, and tone. *The University of Mississippi Undergraduate Research Journal*. 2019. Т. 3, № 1. URL: <https://egrove.olemiss.edu/umurjournal/vol3/iss1/1> (дата звернення: 09.08.2024).
5. Doucet, L. Syria & the CNN Effect: What Role Does the Media Play in Policy Making. *Daedalus*. 2018. Т. 147, № 1. P. 141–157.
6. Freedman L. The Future of War: A History. *Public Affairs*, 2017. URL: <https://www.publicaffairsbooks.com/titles/lawrence-freedman/the-future-of-war/9781610393058/> (дата звернення: 09.08.2024).
7. Gilboa, E. Media and Conflict Resolution: A Framework for Analysis. *Marquette Law Review*. 2009. Т. 93, № 1. P. 87–110.
8. Goldstein J. S. Winning the War on War: The Decline of Armed Conflict Worldwide. Dutton, 2011. URL: <https://www.penguinrandomhouse.com/books/305753/winning-the-war-on-war-by-joshua-s-goldstein/> (дата звернення: 09.08.2024).
9. Hansen M. J. Potential for peace journalism? Exploring the factors that influenced the coverage of Hong Kong's Anti-Extradition protests (Bachelor's thesis). *Peace and Conflict Studies*. Supervisor: Maja Povrzanović Frykman, 2020. URL:

<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1503565/FULLTEXT02> (дата звернення: 09.08.2024).

10. Hoffman F. G. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Potomac Institute for Policy Studies, 2007. URL: https://www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf (дата звернення: 09.08.2024).

11. Kaldor M. New and Old Wars: Organised Violence in a Global Era. 3rd ed. Cambridge: Polity Press, 2013. URL: <https://www.wiley.com/en-us/New+and+Old+Wars%3A+Organised+Violence+in+a+Global+Era%2C+3rd+Edition-p-9780745655635> (дата звернення: 09.08.2024).

12. Kilcullen D. The Dragons and the Snakes: How the Rest Learned to Fight the West. Oxford University Press, 2020. URL: <https://global.oup.com/academic/product/the-dragons-and-the-snakes-9780190265687> (дата звернення: 09.08.2024).

13. Levy J. S., Thompson W. R. Causes of War. Wiley-Blackwell, 2010. URL: <https://www.wiley.com/en-us/Causes+of+War-p-9781405175593> (дата звернення: 09.08.2024).

14. Lynch J. Peace journalism: Theoretical and methodological developments. *Global Media and Communication*. 2015. Т. 11, № 3. Р. 193–199.

15. Pinker S. The Better Angels of Our Nature: Why Violence Has Declined. Viking, 2011. URL: <https://stevenpinker.com/publications/better-angels-our-nature> (дата звернення: 09.08.2024).

16. Singer P. W., Brooking E. T. LikeWar: The Weaponization of Social Media. Houghton Mifflin Harcourt, 2018. URL: <https://www.hmhbooks.com/shop/books/likewar/9780358108474> (дата звернення: 09.08.2024).

17. Андрущенко В. П. (Ред.). Історія становлення: Навч. посіб. Київ: Сфера, 2001. Ч. 1. 128 с.

18. Бернадський Б. В. Міжнародні конфлікти: курс лекцій. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2012. 366 с.

19. Біляк Ю. В. Історичні аспекти виникнення конфлікту та еволюція поглядів. *Агросвіт*, 13, 2017. 29-38.
20. Боднар В. Сучасні теорії конфлікту. *Науковий збірник ужгородського національного університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія*, 15, 2010. 220- 224.
21. Великі війни, великі трансформації, 1918-2018 роки: конфлікти та мир у XX і XXI сторіччях : Матеріали ІХ міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 26-27 листопада 2018 р.) / Укладачі А.А. Мельниченко, П.В. Кутуєв, А.О. Хом'як. Київ, 2018. 276 с.
22. Власюк О. С., Кононенко, С. В. Кремлівська агресія проти України: роздуми в контексті війни. Київ: *НІСД*, 2017. URL: <https://niss.gov.ua/publikacii/monografii/kremlivska-agresiya-proti-ukraini-rozdumi-v-konteksti-viyni> (дата звернення: 09.08.2024).
23. Воєнна доктрина України: Затверджена Указом Президента України від 24 вересня 2015 р. № 555/2015. Київ: Закон України, 2015. URL: https://ips.ligazakon.net/document/U648_04 (дата звернення: 09.08.2024).
24. Галака С. П. Проблема розповсюдження ядерної зброї в міжнародних відносинах: Монографія. Київ, 2002. 456 с.
25. Голопатюк Л. С., Тимошенко Р. І. Визначення та аналіз особливостей складових сучасних воєнних конфліктів. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень*. 2017. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znrcvds_2017_1_6 (дата звернення: 09.08.2024).
26. Горбулін В. П. (Ред.). Світова гібридна війна: український фронт: Монографія. Київ: НІСД, 2017. 480 с.
27. Горбулін В. П. Світова гібридна війна: український фронт. Харків: Фоліо, 2017. URL: <https://folio.com.ua/books/Svitova-gibridna-viyna-Ukrayinskiy-front> (дата звернення: 09.08.2024).
28. Додонов Р. О. (Ред.). Гібридна війна: in verbo et in praxi: монографія. Вінниця: ТОВ «НіланЛТД», 2017.

29. Додонов Р. О. Конфлікт на Сході України у дзеркалі соціально-філософської рефлексії. Вінниця: ГЛОБУС-ПРЕС. 2016. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=vdufsp_2016_24_3 (дата звернення: 09.08.2024).

30. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. Київ: НІСД, 2015. URL: <https://niss.gov.ua/publikacii/monografii/donbas-i-krim-cina-povernennya> (дата звернення: 09.08.2024).

31. Дяченко В.І., Цюрупа М.В. Міжнародне гуманітарне право : навчальний посібник. К. : Кондор, 2008. 364 с.

32. Єнін М. Н. Соціологія масової комунікації: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл., що навчаються за спец. «Соціологія», «Реклама та зв'язки з громадськістю». Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. 167 с.

33. Єнін М. Н. Терористичні організації та соціальні технології в умовах гібридної війни // *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право.* 2016. № 3/4(31/32). С. 24-29.

34. Єнін М., Мельниченко А., Мельник Л. Гібридна війна як різновид соціально-політичних конфліктів: сутність, технології, домінуючі дискурси // *Актуальні проблеми філософії та соціології.* 2019. № 25. С. 102-112.

35. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. № 995_153 § розд. I ст.2. 2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_153 (дата звернення: 09.08.2024).

36. Костенко, Г. Предмет і зміст теорії воєнної безпеки // *Військо України.* 1995. № 1-2. С. 5-10.

37. Костенко, Г. Ф. Типи, види воєнних конфліктів та їх класифікація // *Науковий вісник Дипломатичної академії України.* 1999. № 2. С. 48-57.

38. Локальні війни та збройні конфлікти другої половини ХХ століття (Історико-філософський аспект): Монографія / О. І. Гуржій, С. П. Мосов, Макаров В. Д. та ін. Київ: Знання України, 2006. 356 с.
39. Магда Є. В. Гібридна війна: вижити і перемогти. Харків: Віват, 2015. URL: <https://vivat-book.com.ua/gibridna-vijna-vizhiti-i-peremogti.html> (дата звернення: 09.08.2024).
40. Мальський М. З., Мацях, М. М. Теорія міжнародних відносин. Київ: Кобза, 2003. 484 с.
41. Орлова Д. Висвітлення конфлікту на Сході в українських медіа: Спеціальний звіт. 2016. URL: https://ms.detector.media/content/files/dm_zvit_redpraktika_new.pdf (дата звернення: 09.08.2024).
42. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл. Київ: НІСД, 2019. URL: <https://niss.gov.ua/publikacii/monografii/ontologiya-viyni-i-miru-bezpeka-strategiya-smisl> (дата звернення: 09.08.2024).
43. Перепелиця Г. М. Воєнно-політичний конфлікт: методологія дослідження та врегулювання: автореф. дис.. д-ра політ, наук. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 1996.
44. Перепелиця Г. М. Україна-Росія: війна в умовах співіснування. Київ: Стилос, 2017. URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/book_2017/Monogr_Perepelytsya.pdf (дата звернення: 09.08.2024).
45. Про національну безпеку України. № 2469-VIII § розд. I ст. 1. 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2469-19> (дата звернення: 09.08.2024).
46. Рущенко І. П. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога. Харків: ФОП Павленко О.Г., 2015. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/10007> (дата звернення: 09.08.2024).
47. Ряшко О. В., Остапенко Л. О. Проблеми війни і миру у філософії Канта, Гегеля, Фіхте // *Вісник Національного університету «Львівська*

політехніка». 2016. URL:

<http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2017/aug/5914/vnulpurn201684577.pdf> (дата звернення: 09.08.2024).

48. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ: НІСД, 2017. URL: <https://niss.gov.ua/publikacii/monografii/svitova-gibridna-viyna-ukrainskiy-front> (дата звернення: 09.08.2024).

49. СІПРІ 2002: Щорічник: озброєння, роззброєння та міжнародна безпека: Пер. з англ. / Стокгольм, Міжнар. ін-т дослідж. миру; Укр. центр екон. і політ. дослідж. ім. О. Разумкова; Редкол.: А. Гриценко (голов. ред.) та ін. Київ: Заповіт, 2003.

50. Сторожук, Д. Ю. Розв'язання соціального конфлікту у сучасній Північній Ірландії: альтернативи вирішення, цілі, засоби та результати // *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2006. № 53.

51. Стратегія національної безпеки України. № 287/2015 § розд. IV п. 4.3. 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/287/2015> (дата звернення: 09.08.2024).

52. Толокольнікова, К. Воєнний конфлікт у медіа з погляду науковців. 2015. URL: <https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/14384/2015-10-12-voennii-konflikt-u-media-z-poglyadu-naukovtsiv/> (дата звернення: 09.08.2024).

53. Требін М. П. Війни в історії людства та їхні наслідки: українська візія // *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2015. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vniuaup_2015_2_3 (дата звернення: 09.08.2024).

54. Фурсіна Н. А. Теорія виникнення військових конфліктів, воєн. 2018. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2018/18.pdf (дата звернення: 09.08.2024).

55. Цюрупа М. В., Ясинська, В. С. Основи сучасної політології: підручник для студентів ВУЗів. Київ: Кондор, 2009. 354 с.

56. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики / П. П. Гай-Нижник (керівник проекту, упоряд. і наук. ред.); авт. кол.: П. П. Гай-Нижник, Л. Л. Залізник, І. Й. Краснодемська, Ю. С. Фігурний, О. А. Чирков, Л. В. Чупрій. К.: «МП Леся», 2016. 586 с.
57. Гай-Нижник П. Російсько-українська війна – Війна за Життя (2014–2022 рр.): періодизація. *Українознавство*, 2022. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_2022_1_6. (дата звернення: 26.09.2024).
58. Російська агресія проти України: правда і вигадки, причини і наслідки / П. П. Гай-Нижник (керівник проекту, упоряд. і наук. ред.); авт. кол.: П. П. Гай-Нижник, І. Й. Краснодемська, Ю. С. Фігурний, О. А. Чирков, Л. В. Чупрій. К.: «МП Леся», 2018. 435 с.
59. Krupenya I.M. Putin's war against Ukraine from the hybrid aggression to full-scale war and its consequences. Development trends in social science in the era of digitalization: Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. С. 136–155.
60. Krupenya I.M. State terrorism – definitions and manifestations in the context of the russian-ukrainian war. *Actual problems of international relations*. Issue 158. Vol. 1. 2024. P. 52–58.
61. Віднянський С.В., Мартинов А.Ю. Війна Росії проти України та міжнародне співтовариство. Київ : Парлам. вид-во, 2023. 336 с.